

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste Instituut
Põhikooli mitme aine õpetaja õppekava

Loore Kreem
KOOLIKIUSAMINE JA SELLE VÕIMALIKUD LAHENDUSED KUTSEKOOLI
ÕPPURITE HINNANGUL

Magistritöö

Juhendaja: kaasprofessor Kristi Kõiv

Tartu 2024

Kokkuvõte

Koolikiusamine ja selle võimalikud lahendused kutsekooli õppurite hinnangul

Käesolevas magistritöös uuriti kutsekooli õppurite teadlikkust ja kogemusi seoses kiusamise erinevate liikide ja kõrvalseisja erinevate rollidega ning kiusamise võimalikke lahendusi lähtuvalt erinevatest osapooltest. Ankeedile vastas 129 kutsekooli õpilast. Selgus, et kõige enam oldi nähtud verbaalset ja kaudset mitteverbaalset kiusamist ning otsest mitteverbaalset kiusamist. Vähem mainiti vara kahjustamist, füüsilist ning küberkiusamist. Tõsisemaks peeti füüsilist kiusamist, vara kahjustamist ja verbaalset kiusamist. Kiusamise puhul kõrvalseisja rollidest oldi teadlikumad kaasamineja ning teadliku eemalehoidja rollidest. Kõrvalseisja rolle oldi sagedamini kogetud teadliku kaitsjana ja teadliku eemalehoidjana ning nende pealtnägemise kogemus oli seoses kaasajooksiku ja teadliku eemalehoidja rolliga. Kiusamise võimalikeks lahendusteks pakuti kiusaja hoiakutega tegelemist, ohvri sotsiaalsete oskuste arendamist ning ennetustegevusena teadlikkuse tõstmist kiusamise tagajärgedest ja positiivse koolikliima kujundamist.

Võtmesõnad: kiusamine, kutsekool, küberkiusamine, ohver, kiusaja, kõrvalseisja

Abstract

Schoolbullying and potential solutions to bullying as perceived by vocational school students

The master's thesis investigated vocational school students' perceptions of bullying types, bystander roles, and potential solutions. 129 students participated, with findings indicating verbal and indirect non-verbal bullying as most prevalent, while physical and cyberbullying were less reported. Physical and verbal bullying were deemed most serious. Students were more aware of defender and aware bystander roles, often experiencing or witnessing incidents related to these roles. Proposed solutions included addressing bullies' attitudes, enhancing victims' social skills, raising awareness about bullying consequences, and promoting a positive school environment.

Keywords: bullying, vocational school, cyberbullying, victim, bully, bystander

Sisukord

Sissejuhatus	5
Kiusamise mõiste ja olemus	6
Kiusamise vormid.....	7
Kiusamise osapooled: kiusajad, ohvrid ja kõrvalseisjad	9
Kiusamise põhjused ja tagajärjed	10
Kiusamine kutsekoolis.....	11
Toimetulek kiusamisega	12
Metoodika.....	14
Valim	14
Uurimisinstrument	15
Protseduur	15
Andmeanalüüs	15
Kutsekooli õpilaste teadlikkus kiusamisest	16
Kutsekooli õpilaste isiklik kogemus seoses noortevahelise kiusamisega kutsekoolis	17
Kutsekooli õppurite kogemus seoses kiusamise pealtnägemisega	17
Kiusamise tõsiseks pidamine.....	17
Teadlikkus kõrvalseisja rollidest	18
Kutsekooli õppurite kogemus seoses kõrvalseisjate rollidega	18
Kõrvalseisja rollide pealtnägemine	19
Kutsekooli õppurite lahendused noortevahelise kiusamise ärahoidmiseks koolis	20
Arutelu.....	22
Tänuõnad	27
Autorsuse kinnitus.....	27
Kasutatud kirjandus.....	28
Lisad	

Lisa 1. Küsimustik

Lisa 2. Kutsekooli õppurite teadlikkus kiusamisest kutsekoolis

Lisa 3. Kutsekoolis õppivate noortevahelise kiusamise vormide teadlikkus. χ^2 testi väärtused ja olulisuse nivoo kiusamise liikide paariviisilises võrdluses

Lisa 5. Kutsekooli õppurite kogemus kiusamise liikidest eakaaslaste vahel, χ^2 testi väärtused ja olulisuse nivoo kiusamise liikide paariviisilises võrdluses

Lisa 6. Kutsekooli õppurite kogemus seoses kiusamise pealtnägemisega kutsekoolis

Lisa 7. Kutsekooli õppurite kogemus seoses kiusamise pealtnägemisega kiusamise liikidest eakaaslaste vahel, χ^2 testi väärtused ja olulisuse nivoo kiusamise liikide paariviisilises võrdluses

Lisa 8. Kutsekooli õppurite hinnang kiusamise liikide tõsiseks pidamisele

Lisa 9. Kutsekooli õppurite hinnang kiusamise liikide tõsidusest eakaaslaste vahel, χ^2 testi väärtused kiusamisliikide paariviisilises võrdluses

Lisa 10. Kutsekooli õppurite teadlikkus kõrvalseisja rollidest

Lisa 11. Kutsekooli õpilaste teadlikkus kõrvalseisjate rollidest eakaaslaste vahel, χ^2 testi väärtused kõrvalseisjate rollide paariviisilises võrdluses

Lisa 12. Erinevate koolikiusamise kõrvalseisja rollide kogemuse sageduse keskmised, t-statistiku väärtused ja olulisuse määrad

Lisa 13. Erinevate koolikiusamise kõrvalseisja rollide pealtnägemise kogemuse sageduse keskmised, t-statistiku väärtused ja olulisuse määrad

Lisa 14. Lahenduste, et kiusajad ei kiusaks teisi kutsekoolis kategooriate ja alamkategooriate esinemissagedused

Lisa 16. Lahenduste, et eakaaslased ei toetaks kiusajat kutsekoolis, kategooriate ja alamkategooriate esinemissagedused.

Lisa 17. Lahenduste, et eakaaslased ei jääks ükskõikseks nähes pealt kiusamist kutsekoolis kategooriate ja alamkategooriate esinemissagedused

Lisa 18. Lahenduste, et eakaaslased läheksid kiusatavale appi kiusamise korral kutsekoolis kategooriate ja alamkategooriate esinemissagedused

Sissejuhatus

Kiusamine on oluline ja ulatuslik probleem haridussüsteemis, mis nõuab ühiskondlikku tähelepanu. Kool peaks olema koht, kus tagatakse õpilaste arengut soodustav ja turvaline keskkond. Kooliaastad moodustavad olulise osa laste ja noorukite igapäevaelust ning saadud kogemused mõjutavad nii nende kooliedu kui ka tulevikku (Weinreich *et al.*, 2023). Eesti on liitunud ÜRO lapse õiguste konventsiooniga, mis rõhutab iga lapse õigust kooliharidusele ning riigi kohustust tagada kõigile lastele võrdsed võimalused hariduse omandamiseks ja igakülgseks arenguks (Lapse õiguste konventsioon, 1991).

Kahjuks on teada, et nagu mujal maailmas, nii ka Eestis, on laste ja noorte vaimse tervise probleemid sagenenud (Sisask *et al.*, 2023). Näiteks rohkem kui kolmandik 11–15-aastastest tüdrukutest ja viiendik poistest on vastanud, et nad tunnevad end kurvana või masendununa päris tihti, isegi sagedamini kui kord nädalas. Seega on hariduses oluline keskenduda õpilaste heaolule ja mõelda sellele, milline koolikeskkond toetab lisaks õpilaste intellektuaalsele arengule ka nende vaimset tasakaalu. Martin Seligman jt (2009) on toonitanud olulisust, et lapsed ja noored tunneksid end koolis hästi, sest see omakorda suurendab nende motivatsiooni õppimiseks. Puksand jt (2023) kirjeldas 2022. aastal läbiviidud PISA uuringus lisaks õpilaste turvatunde eraldi asjaolu, kuivõrd ollakse koolis kiusamisega kokku puutunud ning uudsena uuriti kiusamisega seotud kogemusi sotsiaalmeedias. Eesti õpilaste vastuste põhjal võib järeldada, et nad kogevad vähem kiusamist koolis või sotsiaalmeedias võrreldes paljude teiste riikidega. OECD riikides vähenes 2022. aastal keskmiselt kiusamise juhtumite arv võrreldes 2018. aastaga. Näiteks, kui 2018. aastal teatas 11% õpilastest, et nad on kogenud kiusamist kuulujuttude või laimu osas, siis 2022. aastal oli see protsent langenud 7%-ni. Sarnaselt vähenes ka Eestis kiusamise esinemissagedus (6% 2022. aastal, 9% 2018. aastal). Eesti-sisesed võrdlused erinevate sotsiaaldemograafiliste gruppide vahel näitavad, et poistel on suurem tõenäosus kiusamisega kokku puutuda kui tüdrukutel. Linna- ja maapiirkondade koolide õpilased ei erine kiusamise osas. Siiski on venekeelsete koolide õpilased teatanud suuremast kiusamise kogemusest võrreldes eestikeelsete koolide õpilastega. Koolikiusamine Eestis ei ole seotud õpilaste sotsiaalmajandusliku taustaga. Sotsiaalmajanduslike gruppide võrdlemisel on erinevused väga väikesed ja statistiliselt olulised ainult vähesed ning nende mõju suurus on samuti väike (Puksand *et al.*, 2023).

Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuringu (*Health Behaviour in School-aged Children study*) tulemustest selgus, et 2021/2022. õppeaastal oli koolikiusamist tunda saanud

kolmandik õpilastest. Samas on kiusamine võrreldes 2018. aasta küsitlusega pisut vähenenud. Sama uuringu järgi kogevad kiusamist kõige enam 11- ja 13-aastased noored. Iga viies noor Eestis on kokku puutunud küberkiusamisega (Pikksööt *et al*, 2023). Beilmann (2017) uurimusest selgub, et kutsekoolist väljalangemise üks põhjustest on kiusamine kutsekoolis.

Antud töö uurimisprobleemiks on, et kiusamine kutsekoolis on eelnevate uurimuste põhjal levinud (Horvath *et al.*, 2018; Pikksööt *et al*, 2023; Kõiv, 2022; Siliksaar, 2021) ning tekib küsimus, et milline on kõrvalseisjate roll ja võimalikud lahendused sellises käitumises. Just kõrvalseisjate käitumine on võtmeteguriks kiusamisprotsessis- kui kaob kõrvalseisjate toetus, siis tihti loobub kiusaja oma rollist (Sullivan *et al.*, 2004).

Käesoleva uurimuse eesmärgiks on kindlaks teha kutsekooli õppurite: (1) teadlikkus ja kogemused kiusamise erinevatest liikidest seoses (2) teadlikkus ja kogemused kõrvalseisja erinevate rollidega kiusamissituatsioonides ja (3) võimalikud lahendused kiusamise korral lähtuvalt kiusamise erinevatest osapooltest.

Kiusamise mõiste ja olemus

Termin "*mobbing*", mis tähistab kiusamist, pärineb etoloogiast, mis viitab loomade grupirünnakule teiste liikide vastu. Koolikontekstis tähendas see alguses olukorda, kus mitu õpilast ründasid ühte teistsugust õpilast. Alguses eristati kiusamist vaid füüsilise ja verbaalse väärkohtlemisena. Kiusamine on agressiivse käitumise üks vorme ning põhjustab ohvrile nii füüsilist kui ka vaimset kahju (Kõiv, 2006).

Kiusamise mõiste käsitletakse tavapäraselt ja teaduslikult erinevalt. Tavalises arusaamas tähendab kiusamine igasugust teiste inimeste kahjustamist. Teaduslikust vaatenurgast on kiusamisel spetsiifilised tunnused, mis ei hõlma kõiki kahjustavaid tegevusi. Kiusamist on defineeritud kui ühe või mitme isiku poolt teise inimese või inimgrupi vastu suunatud korduvaid kahjustavaid tegevusi (Sullivan *et al.*, 2004). Dan Olweus oli üks esimesi teadlasi, kes formuleeris kiusamise mõiste ning uuris seda Skandinaavia koolides, tuues välja kiusamise kolm põhitunnust: kiusamine on korduv ja pikaajaline; kiusamisepisoodid on tahtlikud ning tekitavad ohvrile vaimset või füüsilist kahju; kiusaja on võimupositsioonilt ohvrilt tugevam, märkides, et tavaliselt ei eelne kiusamisele provokatiivne käitumine (Olweus, 1999).

Kiusamist võib esineda igas koolis ja see ei sõltu rassist, soost või muudest sünnipärastest tunnustest. Kiusamise ohvriks võib saada igaüks ja tõenäosus on suurem neil, kes on teistest erinevad. Noorukiealisi puudutab kiusamine kõige sagedamini ja valusamalt (Sullivan *et al.*, 2004). Sharp ja Smith (2004) kirjeldavad, et kõige sagedamini toimub

kiusamine 13-14 aastaste laste seas ning iga lisanduva vanuseastmega langeb kiusamine ligi 15%. Mitmed autorid on tõestanud, et kiusamine pärsib inimese normaalset arengut igas eluetapis (Sullivan *et al.*, 2004; Sharp & Smith, 2004). Kiusamise tulemusena väheneb noorte enesehinnang ja eneseaustus, suureneb stress, mis võib viia ärevushäirete ja depressioonini. Selline olukord mõjutab omakorda keskendumisvõimet ja õppeedukust, mis võib viia koolist väljalangemiseni. Kiusamise avastamise koolikeskkonnas teeb keerukaks asjaolu, et see võib kulgeda õpetajate eest varjatult ja olla peidetud (Sharp & Smith, 2004). Samad autorid väidavad, et enamlevinud kohad, kus kiusamine toimub, on mänguväljak, kooli koridorid ning klassiruumid. Kiusamine leiab aset vahetundide ja söögivahetundide ajal.

On oluline eristada käitumist, mis ei ole kiusamine vastavalt kiusamise definitsioonile. Näiteks ei kuulu sellesse kategooriasse õpilaste omavahelised konfliktid, mis võivad olla verbaalsed või füüsilised ning tuleneda erinevatest väärtustest või vajadustest. Selliste konfliktide lahendamiseks tuleb leida koolikeskkonnas sobiv lahendus, arvestades, et tavaliselt ei ole sellised olukorrad seotud kiusamisega (Sullivan *et al.*, 2004). Samuti ei saa kiusamiseks lugeda olukordi, kus võrdsed lapsed omavahel müravad või naljatlevad ning kus alandamine ei ole eesmärgiks ning tegemist on sõbraliku ja naljatleva käitumisega (Kõiv, 2006).

Kiusamise üheks tunnuseks on jõu ebavõrdsus kiusaja ja ohvri vahel, mis sageli toob kaasa kiusamise varjatuse. Ohvrid kogevad sageli raskusi olukorra avalikustamisel. Selleks on mitmeid põhjuseid: esiteks, nad kardavad kättemaksu ja kiusamise süvenemist; teiseks, nad pelgavad suuremat isolatsiooni ning loodavad, et vaikides võidavad kiusaja(te) poolehoidu; kolmandaks, ohvrid ei usalda õpetajaid olukorra lahendamisel; neljandaks, nad ei soovi panna oma vanemaid muretsema; viiendaks, nad kardavad, et vanemate sekkumine võib kiusamist veelgi süvendada; kuuendaks, nad ei pea sobivaks oma kaaslaste pealekaebamist ja seitsmendaks, nad võivad arvata, et on ise oma olukorra põhjustanud (Sullivan *et al.*, 2004). Autorid rõhutavad, et kogu teave koolikiusamise kohta tuleb avalikustada ja analüüsida, sest sel viisil kaotab kiusamine suure osa oma jõust.

Kiusamise vormid

Kiusamist on liigitatud füüsiliseks ja mittefüüsiliseks kiusamiseks ning vara kahjustamisega seotud tegevusteks. Füüsilise kiusamise puhul kannatab ohver kas löömise, tõukamise, sülitamise või mõne muu füüsilise ründe tagajärjel. Mittefüüsiline kiusamine võib olla verbaalne või mitteverbaalne. Verbaalse kiusamise puhul võib tegu olla narrimisega, solvamisega, ähvardamisega, hirmutamisega, laimamisega ja mitme muu negatiivse ja

kahjustava alatooniga tegevusega, mis toimub sõnade vahendusel. Mitteverbaalne kiusamine võib olla otsene või kaudne. Otsene mitteverbaalne kiusamine avaldub vahetu verbaalse ja füüsilise rünnakuna, kaudse kiusamise puhul toimub kiusamine süstemaatiliselt ja manipulatiivselt (tõrjumine, klatsimine). Vara kahjustamise puhul on tegemist isiklike esemete tahtliku rikkumisega, peitmisega, lõhkumisega (Sullivan *et al.*, 2004). Kiusamine võib aset leida erinevate vormide segudena ning füüsiline kiusamine mõjub ohvrile psühholoogiliselt laastavalt (Kõiv, 2006).

Infotehnoloogia kiire areng on toonud kaasa lisaks piiritutele võimalustele ka varjupoole- küberkiusamise, mis toimub erinevate digivõimaluste kaasaabil. Kaasaja noorte ellu kuulub arvutimaailm ja suhtlemine selle kaudu on nende elu asendamatu osa. Internet ja sotsiaalmeedia koos suure publikuga muudavad küberkiusamise lihtsaks, kuna võimaldab küberkiusajal jääda anonüümseks. Lisaks on sellist kiusamist kontrollida ja ohjeldada väga keeruline ning selle tulemusi peetakse kõige laastavamateks (Naruskov & Luik, 2015). Samad autorid viisid läbi uuringu Eesti kooliõpilaste seas, mis puudutas küberkiusamise tajumist lähtuvalt soolisest erinevusest. Tulemustest selgus, et nii poisid kui ka tüdrukud mõistsid küberkiusamist ühtemoodi, kuid küberkiusamise kriteeriume ja liike tajuti erinevalt: poisid pidasid tõsisemaks korduvust, avalikkust ja anonüümsust ning kirjalikku ja verbaalset kiusamist.

Küberkiusamine toimub läbi suhtlusportaalide ning on ähvardava, solvava ja väljapressiva iseloomuga. Tihti levitatakse anonüümselt solvavaid ja piinlikkust tekitavat infot (fotosid, kuulujutte, videoid) ohvri kohta, kes on võimetu end kaitsma (Hinduja & Patchin, 2011). Kowalski jt (2014) on sõnastanud küberkiusamise olemuse järgmiselt: see on elektroonilises keskkonnas (blogid, e-kirjad, suhtlusportaalid, tekstisõnumid) toimuv sihipärane ja teadlik rünnak inimese vastu, kel on võimatu enda eest seista. Kõnealust kiusamist iseloomustab mastaapsus, mis on seotud info levitamise võimalustega. Samas on traditsioonilisel kiusamisel ja küberkiusamisel välja toodud kolm ühistunnust: küberkiusamist võib lugeda agressiooniks; kiusajal on rohkem võimu, kui kiusataval, st. jõuvahekord on tasakaalust väljas; kiusamisakt kordub (Kowalski *et al.*, 2014). Nagu selgus, ei erine küberkiusamine oluliselt tavakiusamisest, kuid siiski on võimalik neid eristada kolme tunnuse abil, mis sageli on selle kiusamisvormi käivitajaks ning hoidjaks: reprodutseeritavus, mis võimaldab hõlpsasti kiusajal jagada infot paljude personide vahel; kiusaja võimalus jääda anonüümseks; ohvril ja kiusajal puudub omavaheline otsene kontakt, mis võimaldab mitte näha ohvri kannatusi ning seeläbi on kiusamisakt julmem, kui näost-näku kontakti puhul

(Hinduja & Patchin, 2011; Kowalsky *et al.*, 2014). Uuringust ilmneb, et enamik küberkiusamise ohvreid on ka traditsioonilise kiisamise ohvrid (Armitage, 2021). Küberkiisamine väljub tavaliselt kooliseinte vahelt, mistõttu on sellega ülalmainitud tunnustele viidates keeruline toime tulla ja võib osutada koolile üle jõu käivaks. Oluliseks ennetustegevuseks on siin koostöö ja teadlikkuse tõstmine nii noorte, õpetajate, kui ka lastevanemate hulgas. Õpilasteni peab jõudma selge teadmine, et küberkiisamine on taunitav ja karistatav (Hinduja & Patschin, 2011).

Kiisamise osapooled: kiisajad, ohvrid ja kõrvalseisjad

Kiisamiskäitumine on rohkem isikuid kaasav protsess ning selles osalejatel on kolm peamist rolli: kiisajad, ohvrid ja kõrvalseisjad. Selleks, et kiisamisega seotud küsimustega toime tulla, tuleb teadvustada erinevate osapoolte käitumismudeleid kiisamisprotsessis (Sullivan *et al.*, 2004). Samad autorid toovad välja kiisajate kolm kategooriat: targad kiisajad, kes oskavad oma kiisamist varjata ning kellel puudub empaatiavõime. Tihti on nad liidripositsioonil; mitte- nii- targad kiisajad, kel on sageli madal enesehinnang ning madal õppeedukus. Neile on olulisim kiisamisest tulenev staatus eakaaslaste silmis; kiisajaist ohvrid on nii kiisajad, kui ka ohvrid. Nad võivad terroriseerida endast nooremaid, samal ajal ise olla kiisamise ohvrid. Võimalik, et nad on koduses keskkonnas olnud ohvrirollis. Nad on sagedasti probleemset käituvad, nende enesekontroll on madal ja sotsiaalsed oskused on ebapiisavad ning seepärast on neil suur oht sattuda kuritegelikesse noortekampadesse. Samad autorid lisavad siia veel väljakutsuva ohvri tüübi, kel tihti puuduvad oskused sobivalt käituda ning kes kutsuvad sellega esile sallimatuse ja pahameele. (Sullivan *et al.*, 2004).

Kõrvalseisjad on olemas suuremal osal kiisamisjuhtumite korral, kuid sekkuvad selle peatamiseks siiski harva (Kõiv, 2006). Sullivan jt (2004) väidavad, et kõrvalseisjate käitumine on kiisamisprotsessis määrava tähendusega, sest kui nemad sekkuvad, siis on võimalik kiisamine lõpetada ja vastupidi, kui kõrvalseisjad toetavad ning õhutavad kiisamist, saab see kahjuks hoogu juurde. Kiisajad saavad kiisata seepärast, et neil on olemas kõrvalseisjate toetus. Salmivalli (1999) identifitseerib kõrvalseisjate järgnevaid rolle: kaasajooksikud (kutsutakse ka sabarakkudeks ja käsilasteks), kes asetsevad kiisajatele kõige lähemal; õhutajad, kelle tegevus toetab samuti kiisajaid; eemalehoidjad, kes oma näiliselt neutraalse suhtumisega toetavad agressiooni; kaitsjad, kes astuvad ohvri kaitseks välja. Autor märgib, et kõrvalseisjad distantseeruvad oma ohvrist inimlikust ja isiklikust vaatest lähtuvalt ning tihti salgavad oma emotsioone seoses kiisamisega. Sageli võivad nad ise langeda kiisamise ohvriks ja seepärast hoiavad eemale (Salmivalli, 1999). Cranham ja Carroll (2003) lisavad, et

passiivsete eemalehoidjate mittereageerimine kiusamisele süvendab ohvrites ohutunnet, et kiusamine jätkub. Lisaks võib eemalehoidjatel süveneda lootusetuse ja abituse tunne, mis võib kujuneda õpitud abituseks.

Kõrvalseisjatega teostatud uuringust selgub, et enamikul kiusamisega seotud juhtudel tunnevad nad ennast halvasti, et ei julgenud sekkuda, kuna kardavad ise ohvriks sattuda. Samas positiivses ja sõbralikus keskkonnas, kus valitseb kiusamist mittetoetav õhkkond, võivad nad käituda julgemalt ja kiusamiskäitumisse sekkuda (Adair *et al.*, 2000). Järelikult on võimalik kõrvalseisjaid mõjutada ja toetada nende otsusekindlust, sotsiaalseid oskusi ja empaatiavõimet arendades (Sullivan *et al.*, 2004).

Sagedamini on kiusajateks poisid ning nad teevad seda üksi või harvemini väikestes rühmades. Poisid kasutavad tihti füüsilisi kiusamisliike. Seevastu tüdrukud kiusavad sagedamini rühmiti ning kiusavad õpetajatele raskemalt tuvastatavaid kiusamisliike (Sharp & Smith, 2004).

Kiusamise põhjused ja tagajärjed

Kiusamine mõjutab negatiivselt nii füüsiliselt, vaimselt kui sotsiaalselt kõiki kiusamises osalevaid isikuid. Lapsepõlves ja noorukieas kogetu mõjutavad inimeste tervist täiskasvanueas. Lastel, keda peetakse mingil moel oma kaaslastest erinevaks, on suurem oht ohvriks langeda, kusjuures füüsiline välimus on kõige sagedasem kiusamise käivitaja lapsepõlves (Armitage, 2021). Sage on ka rassistlik ahistamine, mis väljendub jõudemonstratsioonina ja sisaldab endas nii füüsilist kui psühholoogilist kiusamist (Sullivan *et al.*, 2004). Samad autorid väidavad, et tihti eristuvad teistest ka erivajadusega õppijad (nt. autistid või Aspergeri sündroomiga õppijad) ning nende teistsugune käitumine viib narrimiseni ja tõrjumiseni. Erinevate puuetega õpilaste kiusamisohvriks langemist kirjeldavad ka Malecki jt, (2020) uuringutulemused, mis tõendavad lisaks, et madalama sissetulekuga leibkondade lapsed satuvad koolikiusamise ohvriks sagedamini. Lisaks võivad noored kiusamisohvriks langeda oma seksuaalse suundumuse tõttu (Kurki-Kangas *et al.*, 2019). Erinevaid perekonnaga seotud kiusamiskäitumise põhjuseid on selgitanud Kõiv (2006) ning ta kirjeldab, et neid faktoreid saab liigitada kolme suuremasse kategooriasse- lähtuvalt kiindumusteooriast, vanemate kasvatustiilist ning süsteemiteooriast. Lisaks eelmainitud kiusamise põhjustele võib lisada, et ohvriks võib sattuda igäüks, kel puuduvad sõbrad ja sotsiaalne toetus (Šmigelskas *et al.*, 2018).

Armitage (2021) toob oma uurimuses välja statistika- ülemaailmselt on kiusamist tundnud iga kolmas laps, see erineb piirkonniti ja kiusamiskogemuse järgi. Viimasel

kümnendil on avaldatud uuringutulemused, mis paljastavad lapsepõlves toimunud kiusamise kaugeleulatuvaid mõjusid. On tõendatud, et kiusamisel on seos vaimse tervise probleemide, sealhulgas depressiooni, ärevuse ja suitsiidiriski tekkega (Copeland *et al.*, 2013). Sama uuring näitab, et mõlemast soost ohvrid kannatavad võrdselt seoses kiusamisest tulenevate tagajärgedega. Meessoost ohvrid/kiusajad teatasid suitsiidimõtetest sagedamini, samas kui naissoost ohvrid/kiusajad teatasid sagedamini agorafobiast, mis viitab sooti erinevatele kalduvustele kiusamisprotsessis osalemisest põhjustatud stressiga toime tulemisele. Kiusajaks olemine suurendab antisotsiaalse isiksusehäire riski nii meessoost kui ka naissoost kiusajate puhul. Ohvriks langemine mõjutab füsioloogilisi stressireaktsioonide kulgu ajus, mis on mõõdetavad ning on emotsionaalsete häirete ja suitsiidide üheks põhjustajaks (Copeland *et al.*, 2013).

Armitage (2021) jagab kiusamise negatiivsed tagajärjed kolme suuremasse kategooriasse: hariduslikud tagajärjed lapsepõlves; mõju tervisele lapsepõlves; kõik negatiivsed tagajärjed täiskasvanueas. Hariduslike tagajärgede puhul esineb kõrvalejäetust, mitteaktsepteerimist, kooliärevust, madalamaid õpitulemusi ja haridustee katkestamist. Kiusamise mõju noore tervisele on enamasti psühhosomaatiline. On tunnistanud kiusamise ja enesetapumõtete ning -käitumise omavahelist seost (Tang *et al.*, 2020). Lapsepõlves kogetud kiusamise mõju täiskasvanueas avaldub peamiselt kolme negatiivse ilminguna: psühhopaatoloogia; suitsiidirisk; kuritegevus. Näiteks on sageli kiusamise ohvriteks langenud noorukitel kaks korda suurem tõenäosus haigestuda varases täiskasvanueas depressiooni võrreldes nende eakaaslastega, keda ei ole kiusatud. See kehtib mõlemast soost ohvrite kohta. Kahjud ei ole ainult tervise valdkonnas kuna lapsepõlves kiusamise ohvriks langemist seostatakse puudulike sotsiaalsete suhete, majanduslike raskuste ja halva elukvaliteediga hilisemas eas (Armitage, 2021).

Kiusamine kutsekoolis

Horvath jt (2018) kirjeldavad kiusamist kutsekoolides sagedasemana, kui üldhariduskoolides. Xu jt (2020) poolt kutsekoolides läbiviidud uuringutes selgus, et kiusamisega oli seotud üle poolte kutsekooli õpilastest ning kiusamise esinemissagedus oli noormeeste seas kõrgem võrreldes neidudega. Vanemad õpilased on kiusamise osas vähem haavatavad. Kõige levinum kiusamise vorm oli Xu jt (2020) väitel verbaalne kiusamine ja selle põhjuseks toob ta välja, et kiusaja ei mõista oma käitumise kahjustavat mõju või kiusaja ei taha oma kiusamiskäitumist tunnistada. Sageli kiusab kiusaja mitut ohvrit. Kõiv (2022) on uurinud kutsekooli õpilaste seost kiusamise ja erinevate kiindumusstiilide tekkimisega noorukieas. Samas uuringus

näidati, et 43% kutsekoolide õppijatest olid seotud kiusamiskäitumisega, kellest 14% olid kiusajad, 1 % olid kiusamise ohvrid ja 10% olid nii kiusajad kui ka ohvrid.

Eestis on kiusamist kutsekoolides uurinud Siliksaar (2021), kes analüüsis tava- ja küberkiusamise sagedust kutsekooli õppurite hinnangul ohvri- ja agressoripoolse kiusamiskäitumise kohta, kus ilmnes, et kiusamise liikidest (verbaalne, sotsiaalne, füüsiline) kogeti enim verbaalset agressiivset käitumist nii kiusajate kui ohvrite poolt. Kutsekooli õpilaste hulgas oli visuaalne küberkiusamine, nagu videoklippide saatmine, sagedasem, kui kirjalik-verbaalne küberkiusamine (nt sõnumite saatmine), kuid ohvri rollis ei täheldatud nende küberkiusamise vormide vahelisi erinevusi. Uurimuse tulemused näitasid, et noormeeste tavakiusamise ja küberkiusamise sagedus oli kõrgem kui tüdrukutel, samas kui tüdrukutel esines sotsiaalset ohvrikäitumist sagedamini kui poistel. Kiusamine võib põhjustada kutsekooliõpilaste seas ennastkahjustavat käitumist ning on seotud suurema suitsiidimõtete esinemisega, depressiooni ning ärevushäirete tekkimisega (Horváth *et al.*, 2018). Ka Beilmann (2017) kirjeldab, et kiusamise ohvriks langemine kutsekoolis võib tekitada vaimse tervise probleeme ning õppijad on haavatavamad, kuna elades õpilaskodus, puudub neil vajadusel kohene perekonna tugi. Van Geel ja Vedder (2020) kirjeldavad, et kutsekoolis õppivatel neidudel võib esineda küberkiusamise tõttu sagedamini vaimseid probleeme, samas kui noormeestel võivad esineda käitumisprobleemid. Lisaks on kiusamine seotud erinevate negatiivsete tagajärgedega ning ohvriks langemine võib takistada kutsekooli noortel elus oluliste sammude astumist (van Geel & Vedder, 2020). Kiusamise ohvriks langemine võib mõjutada kutsekooli õppijaid niivõrd, et nad katkestavad oma haridustee (Beilmann, 2017). Kõiv & Leilop (2023) on uurinud Eesti õpilaste kutsekoolist väljalangemise riski- ja kaitsefaktoreid ning toonud välja, et üheks haridustee katkestamise põhjuseks on kiusamine kaasõpilaste ning ka õpetajate poolt. Kaitsvateks faktoriteks olid muuhulgas positiivsed suhted ja koolikliima.

Toimetulek kiusamisega

Kõiv (2006) kirjeldab kiusamise vastu kasutatavaid meetmeid läbi kolme dimensiooni: riiklik tasand- haridusministeeriumi poolt kavandatavad meetmed koolivägivallaga toimetulekuks; kohalikud projekti tasandil organiseeritavad kampaaniad; kogu kooli haarav kiusamisvastane tegevuskava (Kõiv, 2006). Just kiusamisvastane tegevuskava annab võimaluse kiusamise ennetustegevuseks ja sekkumiseks ja peaks looma toetava ning võrdsetele võimaluste baseeruva õhkkonna koolikeskkonnas. See kujutab endast kokkuleppeid ning strateegiaid, mis sisaldavad konkreetseid eesmärke ning tegevusi, mis aitavad arendada kiusamisvastaseid

hoiakuid kogu kooli erinevatel tasanditel- kooli juhtkond, õpilased, õpetajad, pered, kooli töötajad (Sharp & Smith, 2004). Autorid toonitavad, et juhtkonna roll on siinjuures lisaks arendustegevusele ka sihikindlus õpetajaskonna kaasamisel ja toetamisel. Õpetajate ülesandeks on kiusamise märkamise ja probleemi teadvustamine, hooliva õhkkonna loomine, õpilaste sotsiaalsete oskuste arendamine. Sullivan jt (2004) rõhutavad, et kogu teave koolikiusamise kohta tuleb avalikustada ja analüüsida, sest sel viisil kaotab kiusamine suure osa oma jõust.

Õpetajatel tuleks vältida alandavaid ja hirmutamisel baseeruvaid mõjutamisvõtteid (Sharp & Smith, 2004). Selle asemel tuleks rakendada mittesüüdistavat lähenemist, mis on oma olemuselt radikaalne ja parendav (Sullivan *et al.*, 2004). Mittesüüdistav lähenemisviis ei otsi süüdlasi, vaid keskendub ohvri tunnetele. Baseerub ju kiusamine tavaliselt kõrvalseisjate toetusele, mis on kiusamisel võimu aluseks ja kui see eemaldada, kaob huvi kiusamise ja selle toetamise suhtes. Kuigi seda meetodit juhib õpetaja, kaasatakse lahenduste otsingutesse õpilased. See meetod toob kaasa kiired muutused kiusamise vähendamisel (Young, 1998). Xu jt (2020) kirjeldab, et oluline on arendada õpilastes sotsiaalseid oskusi, empaatiavõimet, probleemide lahendamise oskusi ja häid suhteid kaaslastega. Üheks meetodiks kiusamisega toimetulekul on ühise mure meetodika (Pikas, 2002), kus sarnaselt eelneva mittesüüdistava lähenemisviisiga ei keskenduta süüdlaste karistamisele, vaid mõlema osapoole koostöös püütakse lahendusi leida. Kõiv (2006) kirjeldab, et kahjuks puudub sageli õpetajatel ülevaade kiusamisjuhtudest koolis ning õpilaste hinnangul panustavad pedagoogid suhteliselt vähe kiusamisega võitlusesse.

Kiusamisvastases tegevuses on olnud efektiivsed erinevad tõendus põhised sekkumised, millest KiVa programm on ka Eestis kasutusel (Treial, 2016). Selle programmi randomiseeritud kontrollkatsed ja hindamisuuringud on näidanud kiusajate ja ohvrite arvu märkimisväärset vähenemist.

Võitluses koolikiusamisega ei ole olemas võluvitsa. Oluliseks märksõnaks on siin koostöö ja kaasamine. Kõiv (2006) märgib, et tulemuslikuks kiusamisega võitlemiseks on vaja silmas pidada nelja olulist printsiipi: kogu kooli hõlmav programm; õppurite kaasamine kokkulepete koostamisel ja sõlmimisel; noortele tõhusate sotsiaalsete oskuste õpetamine ning lapsevanemate kaasamine. Kui jätta neist neljast välja mõni element, ei pruugi kiusamisvastane sekkumine olla tulemuslik (Kõiv, 2006).

Antud uurimistöök keskendub kiusamisele kutsekoolis ja kõrvalseisjate rollile selles ning uuritakse, millised võiksid olla võimalikud lahendused. Kõrvalseisjate käitumine kiusamisprotsessis on oluline sest, kui nad kiusamist ei toeta, võib see panna kiusaja oma

rollist loobuma (Sullivan, 2004). Käesoleva uurimuse eesmärk on välja selgitada kutsekooli õppurite: (1) teadlikkus ja kogemused, mis on seotud erinevate kiusamisvormidega, (2) teadlikkus ja kogemused kõrvalseisja erinevate rollidega kiusamise korral ja (3) arvatavad lahendused kiusamise korral lähtudes kiusamise erinevatest osapooltest.

Uurimustöö eesmärgist tulenevalt püstitati järgmised küsimused:

- a) Millised on kutsekooli õppurite kogemused ning teadlikkus seoses kiusamise erinevate liikidega (füüsiline kiusamine, verbaalne kiusamine, otsene mitteverbaalne kiusamine, kaudne mitteverbaalne kiusamine, vara kahjustamine, küberkiusamine)?
- b) Millised on kutsekooli õppurite kogemused ja teadlikkus seoses kõrvalseisja erinevate rollidega kiusamise korral (õhutaja, kaasajooksik, teadlik eemalehoidja, teadlik kaitsja)?
- c) Millised on kutsekooli õppuritepoolset võimalikud lahendused kiusamise korral lähtuvalt kiusamise erinevatest osapooltest?

Metoodika

Valim

Antud uurimuses kasutati mugavusvalimi kombineerimist eesmärgipärase valimiga. Nimelt, mugavusvalimina valiti üks kutsekool ja eesmärgipärasesse valimisse valiti uuritavad lähtudes järgmistest kriteeriumidest: täisealised põhikooli baasil õppurid, kes olid kutsekoolis õppinud vähemalt pool aastat. Valimisse kuulus 129 (noormeest ja tütarlast) täiskasvanud põhikooli baasil õppijat, kes olid selles kutsekoolis õppinud vähemalt pool aastat (tabel 1). Uurimus on kirjeldav.

Tabel 1. Uuritavate vanuseline jaotus

Vanus	Neiu	Noormees	Kokku
18	28	58	86
19	4	22	26
20	1	10	11
21	1	4	5
24	-	1	1
Kokku	34 (26%)	95 (74%)	129 (100 %)

Uurimisinstrument

Antud töös oli andmekogumise instrumendiks ankeet, millele vastajad vastasid kirjalikult paber kandjal. Antud uurimuses on kasutatud eelnevalt valideeritud (Kuusk, 2020) instrumenti, mille koostajad olid K. Kõiv ja K. Kuusk ning, mis koosnes kolmest osast. Uurimisinstrument kohandati antud uurimuse käigus kiusamise uurimiseks kutsekoolis. Esimeses osas selgitati välja kutsekooli õppurite teadlikkus ja kogemused kiusamise liikidest (füüsiline, verbaalne, otsene mitteverbaalne, kaudne mitteverbaalne, vara kahjustamine, küberkiusamine). Teine osa koosnes küsimustest, mis puudutasid kutsekooli õppurite arusaamu ja kokkupuuteid tulenevalt kõrvalseisja erinevatest rollidest (kaasajooksik, õhutaja, eemalehoidja, kaitsja) kiusamisprotsessis ning kolmandas osas selgitati välja vabavastustega õpilastepoolsed lahendused seoses erinevate kiusamise osapooltega (kiusaja, ohver, kaasajooksik, õhutaja, eemalehoidja, kaitsja) (lisa 1).

Protseduur

Ankeedi valiidsuse kontrollimiseks viidi läbi pilootküsitlus, millele vastas 10 õpilast. Uuritavatele tagati anonüümsus. Anonüümseks loetakse isikut, keda ei ole võimalik uurimustulemuste põhjal tuvastada (Cohen, *et al.*, 2002). Kõnealune küsitlus viidi läbi 2023. aasta jaanuaris. Pilootuurimuse tulemuste põhjal ei vajanud ankeet muudatusi, küsimused olid õpilastele mõistetavad ning võimaldasid piisavalt infot antud töö koostamiseks. Põhiuurimus viidi läbi 2023. aasta jaanuaris ja veebruaris ning täiendavalt koguti andmeid 2023. aasta septembrikuus. Töö autor selgitas välja täiskasvanud päevases õppevormis kutsekeskhariduse õppekavadel õppijad ning kirjeldas neile uuringu eesmärki ning sisu. Õpilased täitsid paber kandjal küsimustikud ainetundides. Ankeedi täitmine oli vabatahtlik. Küsimustikule vastamiseks kulus õpilastel keskmiselt 40-50 minutit. Ankeedile vastamine oli privaatne ja anonüümne.

Andmeanalüüs

Andmeanalüüs on kirjeldav, kus arvandmed on esitatud protsentidena või keskmistena sagedusskaaladel ning avatud vastuste analüüsiks on kasutatud kvantitatiivset sisuanalüüsi. Küsimustiku kahes esimeses osas paluti õpilastel vastata küsimustele jah/ei vastustega. Neile vastustele leiti uuritavate protsentuaalne osakaal valimis. Teine osa sisaldas küsimusele hinnangu andmise skaala 0-5 (0- ei ole kokku puutunud kuni 5- väga sageli), mille puhul

arvutati keskmised väärtused. Uurimistulemuste töötlemiseks kasutati *Microsoft Excel* programmi. Kvantitatiivses andmeanalüüsis keskmiste vaheliste statistiliselt oluliste erinevuste arvutamiseks kasutati *t*-testi ning protsentide vaheliseks võrdluseks kasutati paariviisilist χ^2 testi.

Uurimustulemuste avatud vastuste kodeerimisel kasutati induktiivset kodeerimist. Andmed sisestati ja seejärel süstematiseeriti sarnased vastused gruppidesse, mille analüüsi aluseks olid mainingud. Maininguks loetakse sõnaühendeid, millega iseloomustatakse tekstis mõnd uurijale huvipakkuvat objekti (Kalmus, 2015). Sama tähendusega mainingutest moodustusi alamkategoriad ning neist omakorda kategoriad. Uurimistulemuste reliaabluse tagamiseks kontrollis töö autor ja kaaskodeerija kodeerimise tulemusi korduvalt ning veenduti, et uurija ja eksperdi kodeerimise tulemused on sarnased. Vastavalt mainingutele arvutati kategooriate ja alamkategooriate protsentuaalne esinemissagedus iga avatud küsimuse lõikes eraldi.

Uurimistulemused

Kutsekooli õpilaste teadlikkus kiusamisest

Ankeedi esimese küsimusena selgitati välja kutsekooli õpilaste teadlikkus koolikiusamise erinevate vormide osas. Õpilaste vastused näitasid, et ollakse teadlikud erinevatest õpilastevahelistest kiusamise vormidest kutsekoolis (füüsiline kiusamine, verbaalne kiusamine, otsene mitteverbaalne kiusamine, kaudne mitteverbaalne kiusamine, vara kahjustamine ja küberkiusamine). Tulemused on toodud lisa 2. Vastanute teadlikkus erinevatest kiusamise vormidest oli kõrgeim verbaalse kiusamise osas (75,19%). Sellele järgnes kaudne mitteverbaalne kiusamine (68,99%), küberkiusamine (68,22%) ja füüsiline kiusamine (65,89%). Suhteliselt vähem mainiti otsest mitteverbaalset kiusamist (64,34%) ning vara kahjustamist (59,69%). Kutsekooli õppurite teadlikkuse võrdlemiseks kuue kiusamisvormi (füüsiline, verbaalne, otsene mitteverbaalne, kaudne mitteverbaalne, vara kahjustamine ning küberkiusamine) osas, kasutati χ^2 testi. Testi tulemustest ilmnis kaks statistiliselt olulist erinevust. Statistiliselt oluline erinevus oli verbaalse ja otsese mitteverbaalse kiusamise liikide vahel ning erinevus oli verbaalse kiusamise ja vara kahjustamise vahel. Nimelt, kutsekooli õpilaste teadlikkus verbaalse kiusamisega seoses oli kõrgem võrreldes otsese mitteverbaalse kiusamise ja vara kahjustamisega, kusjuures teiste kiusamise liikide võrdluses erinevusi ei esinenud (lisa 3).

Kutsekooli õpilaste isiklik kogemus seoses noortevahelise kiusamisega kutsekoolis

Vastajatel paluti hinnata isiklikku kogemust seoses kiusamisega kutsekoolis lähtuvalt erinevatest kiusamise vormidest. Õppurid tõid välja, et kõige sagedamini oldi isiklikult kokku puutunud verbaalse kiusamise (51,94%) ja kaudse mitteverbaalse kiusamisega (39,53%). Vähem oli isiklike kogemusi füüsilise kiusamisega (30,23%), otsese mitteverbaalse kiusamisega (30,23%) ja küberkiusamisega (23,26%). Kõige vähem oli isiklikku kokkupuudet vara kahjustamisega (20,16%). Lisas 4 on esitatud arvulised ja protsentuaalsed tulemused kutsekooli õppurite isiklike kogemuste kohta kiusamisest kutsekoolis. Kiusamise vormide lõikes paarisvõrdluses, seoses kutsekooli õpilaste koolikiusamise kogemusega ilmnenud statistiliselt olulised erinevused on välja toodud lisas 5. Uurimusest ilmnas, et kutsekooli õpilased olid sagedamini kogunud verbaalset kiusamist võrreldes kõikide teiste (kaudne mitteverbaalne kiusamine, füüsiline kiusamine, otsene mitteverbaalne kiusamine, küberkiusamine, vara kahjustamine) kiusamise liikidega ning kaudset mitteverbaalset kiusamist oldi kogetud sagedamini kui küberkiusamist ja vara kahjustamist kiusamisena.

Kutsekooli õppurite kogemus seoses kiusamise pealtnägemisega

Vastajatel paluti vastata küsimusele, kas nad on kutsekoolis pealt näinud erinevaid kiusamise vorme. Õppurite vastustest lähtus, et kõige enam oldi pealt nähtud verbaalset kiusamist (70,41%), kaudset mitteverbaalset kiusamist (57,36%) ning otsest mitteverbaalset kiusamist (51,16%). Vähem mainiti vara kahjustamist (47,29%), füüsilist kiusamist (43,41%) ning küberkiusamist (39,53%). Täpsed arvulised ja protsentuaalsed andmed on toodud lisas 6. Kutsekooli õpilaste kogemust seoses noortevahelise kiusamise pealtnägemisega kutsekoolis võrdlemiseks kiusamise liikide lõikes kasutati χ^2 testi (lisa 7) ning ilmnas, et verbaalse kiusamise pealtnägemise kogemus oli kutsekooli õpilastel sagedasem võrreldes kõikide teiste (kaudne mitteverbaalne kiusamine, otsene mitteverbaalne kiusamine, vara kahjustamine, füüsiline kiusamine, küberkiusamine) kiusamise liikide pealtnägemise kogemusega, kusjuures kaudset mitteverbaalse kiusamise pealtnägemist oldi kogetud sagedamini kui füüsilise kiusamise ja küberkiusamise pealtnägemist.

Kiusamise tõsiseks pidamine

Kutsekooli õppuritel paluti vastata küsimusele, missugused kiusamise liigid on nende arvates tõsised. Kõige tõsisemaks peeti füüsilist kiusamist (76,74%), vara kahjustamist (74,42%) ja verbaalset kiusamist (71,32%). Pisut vähem mainiti küberkiusamist (68,22%). Vähem

tõsisemaks peeti kaudset mitteverbaalset kiusamist (52,71%) ning otsest mitteverbaalset kiusamist (41,09%). Antud küsimuse vastused on kajastatud arvuliselt ja protsentuaalselt lisa 8. Et võrrelda kutsekooli õppurite hinnanguid kiusamise vormi tõsiduse kohta kasutati χ^2 testi paariviisilist võrdlust, kus ilmnedid mitmed statistiliselt olulised erinevused (lisa 9).

Uurimusest selgus, et nelja kiusamise liiki – füüsiline kiusamine, vara kahjustamine, verbaalne kiusamine ja küberkiusamine peeti tõsisemaks võrreldes otsese mitteverbaalse ja kaudse mitteverbaalse kiusamisega.

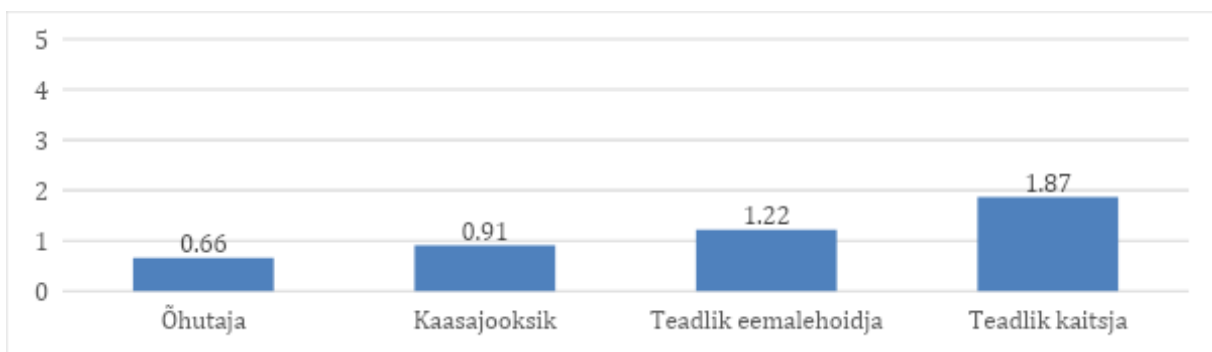
Teadlikkus kõrvalseisja rollidest

Kutsekooli õppuritel paluti hinnata teadlikkust kõrvalseisja rollidest noortevahelises kiusamises. Küsiti, kas oled teadlik järgmistest kõrvalseisja rollidest: *kaasajooksik* (toetatakse ja aidatakse kiusajat, et kiusamine toimuks ning julgustatakse kiusajat kiusama), *õhutaja* (nähaakse kiusamist pealt ja toetatakse kiusamist, aga ei sekkuta), *teadlik eemalehoidja* (nähaakse kiusamist pealt, kuid hoitaks eemale) ja *teadlik kaitsja* (toetatakse ja aidatakse kiusatavat; astutakse kiusatava kaitseks välja). Tulemused on toodud lisa 10. Kutsekooli õpilaste vastustest tuleneb, et kõige teadlikumad oldi kaasamineja rollist (79,07%) ning teadliku eemalehoidja rollist (77,52%). Neile järgnes õhutaja roll (72%) ning teadliku kaitsja roll (70,54%). Võrreldi õppurite teadlikkust nelja (kaasajooksik, õhutaja, teadlik eemalehoidja ja teadlik kaitsja) kõrvalseisja rolli lõikes ning statistiliselt olulisi erinevusi paariviisilises võrdluses ei ilmnenu (lisa 11).

Kutsekooli õppurite kogemus seoses kõrvalseisjate rollidega

Kutsekooli õppuritel uuriti, kui tihti on nad kogunud erinevaid kõrvalseisja rolle *kaasajooksikuna*, *õhutajana*, *teadliku eemalehoidjana* või *teadliku kaitsjana*.

Uurimistulemustest nähtus, et kutsekooli õpilased olid kõige sagedamini kogunud erinevaid kõrvalseisja rolle teadliku kaitsjana, seejärel teadliku eemalehoidjana, millele järgnesid kaasajooksiku rolli kogemine ning kõige vähem õhutaja rolli kogemine (joonis 1).

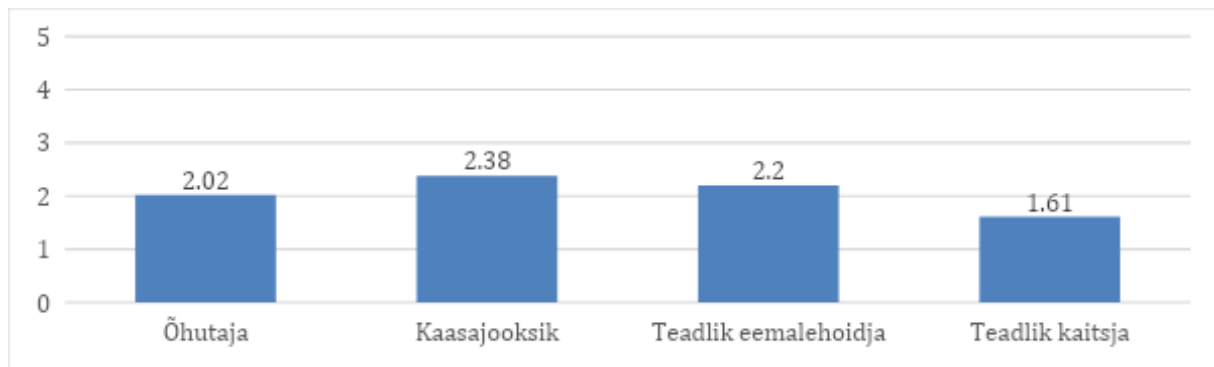

Joonis 1. Erinevate koolikiusamise kõrvalseisja rollide kogemuse sageduse keskmised hinnanguskaalal (hinnanguskaala: 0- ei ole kokku puutunud; 1- väga harva; 2- harva; 3- mõnikord; 4- sageli, 5- väga sageli).

Erinevate koolikiusamise kõrvalseisja rollide kogemuse sageduse keskmiste väärtuste võrdlemiseks (hinnanguskaala: 0- ei ole kokku puutunud; 1- väga harva; 2- harva; 3- mõnikord; 4- sageli, 5- väga sageli) kasutati *t*-testi nelja kõrvalseisja rolli paariviisilises võrdluses. Statistiliselt olulised erinevused lähtuvalt kutsekooli õppurite kogemustes seoses kõrvalseisjate rollidega nähtusid kõigi nelja kõrvalseisja rolli paariviisilises võrdluses (lisa 12).

Kõrvalseisja rollide pealtnägemine

Antud küsimuses uuriti kutsekooli õpilastelt, kui tihti nad on pealt näinud õpilastevahelises kiusamises erinevaid kõrvalseisjate (kaasajooksik, õhutaja, teadlik eemalehoidja, teadlik kaitsja) rolle. Vastavad tulemused on kujutatud joonisel 2.

Joonis 2. Erinevate koolikiusamise kõrvalseisja rollide pealtnägemise kogemuse sageduse keskmised hinnanguskaalal (0- ei ole kokku puutunud; 1- väga harva; 2- harva; 3- mõnikord; 4- sageli, 5- väga sageli).

Kutsekooli õpilaste omavahelise kiusamise kõrvalseisjate rollide pealtnägemise sageduse keskmiste väärtuste võrdlemiseks teostati *t*-test nelja kõrvalseisja rolli lõikes paariviisilises võrdluses. Statistiliselt olulised erinevused kõrvalseisjate rollide esinemise sageduse võrdlemisel esines mitmeid erinevusi. Uurimusest ilmnes, et teadliku kaitsja pealtnägemise kogemus oli kutsekooli õpilastel vähemsagedane võrreldes teiste kiusamise (kaasajooksik, teadlik eemalehoidja, õhutaja) rollide pealtnägemise kogemusega ning ka õhutaja rolli pealtnägemise kogemus oli vähemsagedane võrreldes kaasajooksiku rolli pealtnägemisega (lisa 13).

Kutsekooli õppurite lahendused noortevahelise kiusamise ärahoidmiseks koolis

Küsitluse kolmandas osas küsiti õpilaste vabakirjeldusega lahendusi, et kiusajad ei kiusaks teisi kutsekoolis, et noor ei langeks eakaaslaste kiusamise alla kutsekoolis, et eakaaslased ei toetaks kiusajat kutsekoolis, et eakaaslased ei jääks ükskõikseks nähes kiusamist pealt ning millised oleksid lahendused, et eakaaslased läheksid kiusatavale kiusamise korral appi. Õpilaste mainingutest koostati iga avatud küsimuse lõikes alamkategoriad ning neist tulenevalt kategoriad. Võttes aluseks kategooriate põhjal koostatud mainingute esinemissagedust, koostati protsentuaalne ülevaade. Uurimuse kõikide vastuste põhjal koostatud kategoriad ning alamkategoriad sisaldasid kokku 968 mainingut.

Küsimusele, mis oleks vastaja arvates parim lahendus, et kiusaja ei kiusaks teisi kutsekoolis, kujunes 6 kategooriat 230 mainingu analüüsi tulemusena. Need olid: kiusajad; kiusamise ennetamine; kõrvalseisjad; täiskasvanute kaasamine; ohver; kiusamine kestab. Õppurite vastustele vastavalt on väljendatud kategooriate ja alamkategoriate esinemissagedused, mis on välja toodud protsentuaalselt vastava küsimuse kogumainingute arvust ning on esindatud lisas 14. Vaatlusaluse küsimuse kohta, *“Mis on sinu arvates parim lahendus, et kiusaja ei kiusaks teisi kutsekoolis”*, anti kõige enim maininguid “Kiusaja” kategooriasse 75%. Selle alamkategorias esines enam maininguid “Kiusajaga rääkimine, et muuta käitumist ja hoiakuid” (31%). Sellele järgnes “Karistamine, sealhulgas stipendiumist ilma jätmine (18%). Kategooria “Kiusamise ennetamine” kogus 42% maininguid ning selle rohkemate mainingutega alamkategoriaks oli “Teadlikkus kiusamisest: loengud, rääkimine” (21%,). Kategooriad “Kõrvalseisjad” hõlmas 29% ja “Täiskasvanute kaasamine” 16% maininguid. Kategoorias “Ohver” moodustus maininguid 9% ning kategoorias “Kiusamine kestab” oli 7% maininguid.

Teises küsimuses paluti õpilastel välja tuua lahendusi, et kiusatav ei langeks eakaaslaste kiusamise alla kutsekoolis. Küsimuse vastustena toodi välja 206 mainingut, mille põhjal moodustus 11 kategooriat: (1) ohvri tõhusad oskused; (2) abi ohvrile; (3) kiusamise ennetus: positiivne koolikliima/grupikliima ja järelevalve; (4) teadlikkuse tõstmine kiusamisest rühmas/klassis; (5) kõrvalseisjate abi; (6) ohvri karakteristikud; (7) täiskasvanute kaasamine ja abi; (8) kiusaja puhul sekkumine; (9) hoiak: kiusamine ei kao; (10) kiusaja karakteristikud ja (11) ohvri puhul sekkumine. Õppurite vastustele vastavalt on väljendatud kategooriate ja alamkategoriate esinemissagedused, mis on välja toodud protsentuaalselt vastava küsimuse kogumainingute arvust ning on kujutatud lisas 15. Vaatlusaluse küsimuse kohta, *“Mis on Sinu arvates parim lahendus, et kiusatav ei langeks eakaaslaste kiusamise alla*

kutsekoolis”, anti kõige enam maininguid kategooria “Ohvri tõhusad oskused” kohta (59%), millest moodustusid järgmised suuremate mainingutega alamkategoriad: “Luua sõprussuhteid” (16%), “Enesekehtestamisoskus” (16%), “Vastuhakkamine kiusamisele” (6%), “Teistest mitte erineda” (6%). Kategooria “Abi ohvrile” sisaldas 29% maininguid, millest suurim oli alamkategoria “Ohvrile tõhusate oskuste õpetamine: tõhusad suhtlemisoskused/ kehtestamisoskused” (17%).

Kolmandaks oli küsimus, kus paluti välja pakkuda parimaid lahendusi, et eakaaslased ei toetaks kiusajat kutsekoolis. Vastuste põhjal kogunes 201 mainingut, millest kujunes 6 kategooriat. Need olid: (1) teadlikkuse tõstmine kiusamisest ja järelevalve; (2) kiusaja; (3) kõrvalseisjad; (4) lahendused puuduvad; (5) ohver ja (6) õpetajate sekkumine. Õppurite vastustele vastavalt on väljendatud kategooriate ja alamkategoriate esinemissagedused, mis on välja toodud protsentuaalselt uurimisküsimuse kogumainigute arvust ning on kujutatud lisas 16. Vaatlusaluse küsimuse kohta, “*Mis on Sinu arvates parim lahendus, et eakaaslased ei toetaks kiusajat kutsekoolis*”, anti kõige enam maininguid kategoorias “Teadlikkuse tõstmine kiusamisest ja järelevalve” (51%). Nimetatud kategooria enim mainitud alamkategoria oli “Kiusamist tauniva hoiaku kujundamine, nulltolerants” (23%). Sellele järgnes “Selgitada kiusamise tagajärgi klassis” (12%). Kategooria “Kiusaja” sisaldas 47% maininguid ning enim maininguid saanud alamkategoriad olid siin “Kiusaja karistamine, noomimine, kõrvaldamine” (19%). Kategooria “Kõrvalseisjad” koondas 45% maininguid ja selle alamkategoria “Kiusaja mittetoetamine, ignoreerimine” 12% maininguid. Kategooriate “Lahendused puuduvad” maininguid oli 9% ning “Ohver” ja “Õpetajate sekkumine” maininguid oli 2%.

Neljandaks paluti õpilastel vastata küsimusele, “*Mis on Sinu arvates parim lahendus, et eakaaslased ei jääks ükskõikseks nähes pealt kiusamist kutsekoolis*”. Antud küsimuse vastused sisaldasid 175 mainingut, millest koostati kuus kategooriat järgmiselt: (1) teadlikkuse tõstmine kiusamisest; (2) kõrvalseisjad; (3) kiusaja; (4) kiusamise ennetus: positiivne grupikliima ja järelevalve; (5) ohver ja (6) lahendus puudub. Õppurite vastustele vastavalt on väljendatud kategooriate ja alamkategoriate esinemissagedused, mis on välja toodud protsentuaalselt uurimisküsimuse kogumainigute arvust ning on kujutatud lisas 17. Vaatlusaluse küsimuse kohta, “*Mis on Sinu arvates parim lahendus, et eakaaslased ei jääks ükskõikseks nähes pealt kiusamist kutsekoolis*”, anti kõige enam maininguid kategoorias “Teadlikkuse tõstmine kiusamisest” (48%). Nimetatud kategooriast moodustunud alamkategorias “Teadlikkuse tõstmine: selgitamine, rääkimine, loengud kiusamisest ja tagajärgedest” oli maininguid 40%. Kategoorias “Kõrvalseisjad” oli maininguid 46% ning

selle alamkategorias “Ohvri kaitsmine, aitamine, sekkumine kiusamise korral oli maininguid 22%. Kategorias “Kiusaja” esines maininguid 22% ning eelnimetatud kategooria alamkategorias “Oskuste õpe: teise perspektiivi võtmine” oli maininguid 15%. “Kiusamise ennetus: positiivne grupikliima ja järelevalve” kategoorias oli maininguid 12% ning selle alamkategorias “Grupi /klassi ühtsuse suurendamine” oli maininguid 7%. Kategoriates “Ohver” ning “Lahendus puudub” oli maininguid 4%.

Viiendaks paluti õpilastel vastata küsimusele pakkudes välja lahendusi, “*Mis on sinu arvates parim lahendus, et eakaaslased läheksid kiusatavale appi kiusamise korral kutsekoolis*“. Nimetatud küsimuse vastused sisaldasid 156 mainingut, millest moodustus kaheksa kategooriat. Nendeks on: (1) kiusamise ennetus: positiivne grupikliima, järelevalve; (2) kõrvalseisjad; (3) teadlikkuse tõstmine kiusamisest; (4) teiste kaasamine; (5) kiusaja; (6) kiusaja ja ohvri oskuste õpetamine ja (7) lahendus puudub. Õppurite vastustele vastavalt on väljendatud kategooriate ja alamkategoriate esinemissagedused, mis on välja toodud protsentuaalselt uurimisküsimuse kogumainigute arvust ning on kujutatud lisas 18. Vaatluseluse küsimuse kohta, “*Mis on sinu arvates parim lahendus, et eakaaslased läheksid kiusatavale appi kiusamise korral kutsekoolis*”, anti kõige enam vastuseid kategoorias “Kiusamise ennetus: positiivne grupikliima, järelevalve” (34%). Nimetatud kategooria alamkategoriates “Hoolivus, mõistmine, ühtsustunne grupis/koolis, koostöö” oli maininguid 15% ning “Sõprussuhte loomine ja õhutamise” oli maininguid 11%. Kategorias “Kõrvalseisjad” oli maininguid 33% ning selle alamkategorias “Julgustada ohvrit märkama, ohvrile appi minema, sekkuma” oli maininguid 19%. Kategorias “Teadlikkuse tõstmine kiusamisest” oli maininguid 21% ning selle alamkategorias “Selgitus, loengud kiusamisest, rääkimine” oli maininguid 18%. Ühesugune mainingute väärtus (9%) oli kategoriates “Teiste kaasamine”, “Kiusaja” ja “Kiusaja ja ohvri õpetamine”. Kategorias “Ohver” maininguid oli 5% ning kategoorias “Lahendus puudub” oli maininguid 1%.

Arutelu

Käesoleva uurimuse eesmärgiks oli välja selgitada kutsekooli õppurite: (1) teadlikkus ja kogemused seoses erinevate kiusamisliikidega, (2) teadlikkus ja kogemused kõrvalseisja erinevate rollidega kiusamise korral ja (3) arvatavad lahendused kiusamise korral lähtudes kiusamise erinevatest osapooltest. Andmekogumise instrumendiks oli ankeet, millele vastas 129 ühe kutsekooli täisealist õppurit.

Beilmann (2017) ning Kõiv & Leilop (2023) uurimused näitavad, et kutsekoolist väljalangemise üks põhjustest on kiusamine koolis. Uurimistöö keskendub kutsekoolis levinud kiusamisele ning uurib, millist rolli mängivad selles kõrvalseisjad. Kõrvalseisjate käitumine on oluline kiusamise protsessis, kuna nende toetus võib mõjutada kiusaja käitumist ja võib aidata kiusamist lõpetada (Sullivan *et al.*, 2004).

Esimese küsimusena selgitati välja kutsekooli õpilaste teadlikkus koolikiusamise erinevate vormide osas (füüsiline kiusamine, verbaalne kiusamine, otsene mitteverbaalne kiusamine, kaudne mitteverbaalne kiusamine, vara kahjustamine, küberkiusamine). Selleks, et analüüsida koolikiusamist, on oluline, et õppijad oleksid teadlikud nii erinevatest kiusamise vormidest ja nendega kaasnevatest situatsioonidest kui ka kiusamise olemusest tervikuna (Forsberg *et al.*, 2018). Õpilaste vastused näitasid, et ollakse teadlikud kõikidest õpilastevahelistest kiusamise vormidest kutsekoolis (füüsiline kiusamine, verbaalne kiusamine, otsene mitteverbaalne kiusamine, kaudne mitteverbaalne kiusamine, vara kahjustamine, küberkiusamine). Kutsekooli õppurite vastustest ilmnes, et teadlikkus verbaalse kiusamisega on kõrgem võrreldes otsese mitteverbaalse kiusamise ja vara kahjustamisega. Antud tulemus erineb varem üldhariduskoolides läbiviidud samasisulisest uuringutulemusest, kus vastajad olid enam teadlikud küberkiusamisest, füüsilisest kiusamisest, vara kahjustamisest ning verbaalsest kiusamisest (Kuusk, 2021). Kutsekoolide ja üldhariduskoolide õppurite vastuste erinevus võib tuleneda erinevast kogemusest seoses kiusamisliikidega ja vajab edaspidist uurimist.

Kutsekooli õpilastel paluti hinnata isiklikku kogemust seoses kiusamisega kutsekoolis lähtuvalt erinevatest kiusamise vormidest. Kutsekooli õppurite vastustes ilmnes olulisi erinevusi verbaalse kiusamise sagedasemal kogemisel võrreldes kõikide teiste kiusamise liikidega. Samuti oli sagedasem kaudne mitteverbaalne kiusamise kogemus, kui küberkiusamise ja vara kahjustamisega seotud kiusamise kogemus. Antud küsimuste vastused langevad kokku varem läbiviidud uuringutega kutsekoolis (Siliksaar, 2021), kus vastati, et verbaalse kiusamisega kokkupuude on kõige sagedasem. Ka Xu *et al.*, (2020) on kirjeldanud, et kutsekoolides on sagedane pigem verbaalne kiusamine, mis sarnaneb käesoleva uurimustöö tulemustega. Toetudes varasemale uuringule üldhariduskoolis ilmneb sarnasus vastuste vahel. Ka Kuusk (2021) leidis, et õpilastevahelise kiusamise kogemuse hindamisel oldi rohkem kogetud verbaalset, kaudset mitteverbaalset ja otsest mitteverbaalset kiusamist.

Kutsekooli õppurite kogemustest seoses kiusamise pealtnägemisega selgus, et verbaalse kiusamise pealtnägemise kogemus oli sagedasem võrreldes kõikide teiste kiusamise liikide pealtnägemise kogemusega ning kaudset mitteverbaalset kiusamist oldi pealt nähtud

sagedamini kui füüsilist ja küberkiusamist. Sarnase tulemuseni jõudis ka Siliksaar (2021), kus selgus, et kõige enam kogeti verbaalset kiusamist.

Kutsekooli õppurite hinnangul peeti kõige tõsisemaks nelja kiusamise liiki- füüsilist kiusamist, vara kahjustamist, verbaalset kiusamist ja küberkiusamist võrreldes otsese mitteverbaalse ja kaudse mitteverbaalse kiusamisega. Kutsekooli õppurite vastused sarnanesid üldhariduskoolis läbiviidud uuringute vastustega, kus mainiti tõsisemaks enim füüsilist kiusamist (Kuusk, 2021). Kutsekooli õpilaste teadlikkus kiusamisest ning kiusamise tõsiduse hinnangud ei olnud sarnased, õppurid olid teadlikud kõikidest kiusamise liikidest, tõsisemaks peeti füüsilist kiusamist, vähemtõsisesteks peetakse mitteverbaalset kiusamist.

Uurimustöös selgitati ka välja kutsekooli õppurite teadlikkus kõrvalseisja rollidest (õhutaja, kaasajooksik, teadlik eemalehoidja, teadlik kaitsja). Just kõrvalseisjate reageering kiusamise korral on võtmeteguriks- kui kaob kõrvalseisjate toetus, siis tihti loobub kiusaja oma rollist (Sullivan *et al.*, 2004). Selgus, et kõige teadlikumad oldi kaasamineja rollist ning teadliku eemalehoidja rollist. Neile järgnes õhutaja roll ning teadliku kaitsja roll.

Paluti hinnata ka kutsekooli õpilaste kogemust seoses kõrvalseisjate rollidega, kus vastati küsimusele, kui sageli on nad kogenud erinevaid kõrvalseisja rolle kaasajooksikuna, õhutajana, teadliku eemalehoidjana või teadliku kaitsjana. Ilmnesid olulised erinevused seoses õhutaja ja kaasajooksiku rolli kogemusega võrreldes teiste kiusamise rollide pealtnägemise kogemusega. Õhutaja ja kaasajooksiku rolli pealtnägemise kogemus oli kutsekooli õpilastel vähemsagedane võrreldes teiste kiusamise kõrvalseisjate rollide pealtnägemisega. Kõiv (2006) kirjeldab, et kõrvalseisjad on olemas suuremal osal kiusamise juhtumite korral, kuid sekkuvad selle peatamiseks siiski harva.

Uuriti ka kutsekooli õpilaste pealtnägemise sagedust õpilastevahelises kiusamises erinevate (kaasajooksik, õhutaja, teadlik eemalehoidja, teadlik kaitsja) rollide korral. Ilmnes et teadliku kaitsja rollide pealtnägemise kogemus oli kutsekooli õpilastel vähemsagedane võrreldes teiste kiusamise rollide pealtnägemise kogemusega ning ka õhutaja rolli pealtnägemise kogemus oli vähemsagedane võrreldes kaasajooksiku rolli pealtnägemisega. Varem kõrvalseisjatega teostatud uuringust selgub, et enamikul kiusamisega seotud juhtudel tunnevad nad ennast halvasti, et ei julgenud sekkuda, kuna kardavad ise ohvriks sattuda. Samas positiivses ja sõbralikus keskkonnas, kus valitseb kiusamist mittetoetav õhkkond, võivad nad käituda julgemalt ja kiusamiskäitumisse sekkuda (Adair *et al.*, 2000). Järelikult saame kõrvalseisjaid mõjutada ja toetada nende otsusekindlust, sotsiaalseid oskusi ja empaatiavõimet arendades (Sullivan *et al.*, 2004).

Uurimistöe kolmandas osas analüüsiti õpilaste vabakirjeldusega lahendusi kiusamise ärahoidmiseks kutsekoolis. Et kiusaja ei kiusaks teisi kutsekoolis, vastati, et kiusajaga tuleks tegeleda, et muuta tema käitumist ning ja lisaks oleks vajalik ka karistamine, sealhulgas stipendiumist ilma jätmise. Sharp ja Smith (2004) soovivad õpetajatel vältida alandavaid ja hirmutamisel baseeruvaid mõjutusvahendeid. Sullivan jt (2004) lisavad, et selle asemel tuleks kasutada mittesüüdistavat lähenemisviisi, kus süüdistamise asemel keskendutakse ohvri tunnetele. Kiusamise ärahoidmiseks pakuti ka kiusamise ennetustööd, mis seisneks loengute käigus teadlikkuse tõstmises. Lahendusena pakuti ka kõrvalseisjate tegevusi, mis seisnes kiusamisega mitte kaasaminemises ja kaaslaste abistamises. Sullivan jt (2004) väidavad, et kõrvalseisjate käitumine on kiusamisprotsessis määrava tähtsusega, sest kui nemad sekkuvad, siis on võimalik kiusamine lõpetada ja vastupidi, kui kõrvalseisjad toetavad ning õhutavad kiusamist, saab see kahjuks hoogu juurde. Kiusajad saavad kiusata seepärast, et neil on olemas kõrvalseisjate toetus.

Kutsekooli õpilastel paluti välja tuua lahendusi, et kiusatav ei langeks eakaaslaste kiusamise alla kutsekoolis. Lahenduseks pakuti, et ohvrile tuleks õpetada tõhusaid sotsiaalseid oskusi nagu oskus luua sõprussuhteid, enesekehtestamisoskus ja kiusamisele vastuhakk. Lisaks peeti oluliseks kiusamise ohvri igakülgset toetamist ning suhtlemisoskuste arendamist, et ohver oleks võimeline enda eest seisma ja vajadusel abi küsima. Sullivan jt (2004) kirjeldab, et ohvritel puuduvad sageli oskused sobivalt käituda ning nad kutsuvad sellega esile sallimatuse ja pahameele. Mainiti ka kiusamise ennetusena positiivse koolikliima tähtsust ning õpilaste ja koolitöötajate märkamise oskust. Xu jt (2020) kirjeldavad, et oluline on arendada õpilastes sotsiaalseid oskusi, empaatiavõimet, probleemide lahendamise oskusi ja häid suhteid kaaslastega.

Et eakaaslased ei toetaks kiusajat kutsekoolis, vastati, et eelkõige tuleks tegeleda õpilaste teadlikkuse tõstmisega kiusamisest. Õpilastes tuleks kujundada kiusamist taunivaid hoiakuid ning nulltolerantsi ja selgitada kiusamise tagajärgi. Avaldati arvamust, et see tegevus peaks olema kogu kooli hõlmav ning erinevatel tasanditel toimuv. Samasugust lahendust on kirjeldanud ka Kõiv (2006), kes kirjeldab kiusamise vastu kasutatavaid meetmeid läbi kolme dimensiooni: riiklikud meetmed; kohalikud projektid ja kogu kooli hõlmav kiusamisvastane ennetuskava. Lisaks leiti, et kiusaja tegevusele tuleb reageerida nii karistustega kui ka sotsiaalsete oskuste õpetamisega, et kiusaja oleks võimeline võtma teise inimese perspektiivi. Lahendusena pakuti ka kõrvalseisjate tegevust, et need ei toetaks kiusajat, vaid sekkuksid ning pakuks igakülgset abi ohvrile.

Vastajad pakkusid välja lahendusi, et eakaaslased ei jääks ükskõikseks nähes pealt kiusamist kutsekoolis ning leiti, et kõige enam tuleks tõsta õpilaste teadlikkust kiusamisest. Vastajad leidsid, et vajalikud on loengud ja kiusamise tagajärgede selgitamine õpilastele. Lahendusi pakuti ka kõrvalseisjate rollist lähtuvalt- kiusamise ohvri märkamise ning toetamine ja kaitsmine ning abivalmis kaaslaste tunnustamine sekkumise korral. Forsberg ja tema kolleegide (2018) uurimused on näidanud, et õpilaste käitumine kõrvalseisjana varieerub olenevalt situatsioonist, mis omakorda mõjutab nende tajumist kiusamisest ja otsust, kuidas kiusamisele reageerida.

Selleks, et eakaaslased läheksid kiusatavale appi kiusamise korral kutsekoolis, vastasid õpilased, et olulisim on tegeleda kiusamise ennetusega ja luua positiivne grupikliima. Ennetusmeetmena peeti vajalikuks arendada õpilastes empaatiavõimet, arendada ühtsustunnet ja sõbrussuhete loomise ning hoidmise oskusi. Oluliseks peeti ka kõrvalseisjate rolli, kes võiksid ohvrit märgata ja toetada ning sekkumise puhul tunnustatud saada. Lisaks märgiti teadlikkuse tõstmist kiusamisest, mille käigus mainiti erinevaid loenguid ja selgitusi ning ka kiusamise avalikustamist. Lisaks arvati, et ülalmainitud küsimusele ei ole lahendusi. Antud vastuste puhul on tegu kokkulangevusega seoses üldhariduskoolides läbiviidud uuringutega (Kuusk, 2020), kus õppijad toonitasid kiusamise ärahoidmiseks õpilaste teadlikkuse tõstmise vajadust ja tõhusate sotsiaalsete oskuste arendamise olulisust. Kõrvalseisjatega teostatud uuringutest selgub, et enamikul kiusamisega seotud juhtudel tunnevad kõrvalseisjad ennast halvasti, et ei julgenud sekkuda, kuna kardavad ise ohvriks sattuda. Samas positiivses ja sõbralikus keskkonnas, kus valitseb kiusamist mittetoetav õhkkond, võivad nad käituda julgemalt ja kiusamiskäitumisse sekkuda (Adair *et al.*, 2000). Järelikult saame kõrvalseisjaid mõjutada ja toetada nende otsusekindlust, sotsiaalseid oskusi ja empaatiavõimet arendades (Sullivan *et al.*, 2004).

Antud uurimistöö piiranguks on väike valim ühe kutsekooli õpilastega. Teiseks piiranguks on, et uuringud viidi läbi kutsekooli täiskasvanud statsionaarse õppevormi õppuritega. Kuna kiusamine vanuse suurenemisega väheneb, siis ei pruugi antud uurimistöös kajastatud tulemused kirjeldada tervikpilti ning tulemuste üldistatavus on piiratud. Täiendavalt võiks viia läbi uurimus alaealiste kutsekooli õppurite seas. Uuringu väärtuseks on kutsekooli õpilaste leitud lahendused koolikiusamisega seotud probleemidele. Käesoleva uurimistöö tulemused ja järeldused võivad olla informatiivseks ja toetavaks materjaliks õpetajatele ning kooli tugipersonalile sobivate meetmete ja sekkumiste rakendamisel koolikiusamise korral.

Tänuõnad

Täna oma õpilasi, perekonda ja kolleege toetuse eest. Eriliselt soovin tänada enda magistr töö juhendajat kaasprofessor Kristi Kõivu väsimatu julgustamise, juhendamise ja imetlusväärse kannatlikkuse eest!

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrektselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Loore Kreem /allkirjastatud digitaalselt/

14.05.2024

Kasutatud kirjandus

- Adair, V. A., Dixon, R. S., Moore, D. W., & Sutherland, C. M. (2000). Ask your mother not to make yummy sandwiches: bullying in New Zealand secondary schools. *New Zealand Journal of Educational Studies*, 35(2), 207-221.
- Armitage, R. (2021). Bullying in children: impact on child health. *BMJ Paediatrics Open*, 5(1).
- Beilmann, M. (2017). Dropping out because of the others: bullying among the students of Estonian vocational schools. *British Journal of Sociology of Education*, 38(8), 1139-1151.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2002). *Research methods in education*. routledge.
- Copeland, W. E., Wolke, D., Angold, A., & Costello, E. J. (2013). Adult psychiatric outcomes of bullying and being bullied by peers in childhood and adolescence. *JAMA Psychiatry*, 70(4), 419-426.
- Cranham, J., & Carroll, A. (2003). Dynamics within the bully/victim paradigm: A qualitative analysis. *Educational Psychology in Practice*, 19(2), 113-132.
- Forsberg, C., Wood, L., Smith, J., Varjas, K., Meyers, J., Jungert, T., & Thornberg, R., (2018). Students' views of factors affecting their bystander behaviors in response to school bullying: a cross-collaborative conceptual qualitative analysis. *Research Papers in Education*, 33(1), 127-142.
- Hinduja, S., Patchin, J. (2011). High-tech cruelty. *Educational Leadership*, 68(5), 48-51.
- Horváth, L. O., Balint, M., Ferenczi-Dallos, G., Farkas, L., Gadoros, J., Gyori, D., & Balazs, J. (2018). Direct self-injurious behavior (D-SIB) and life events among vocational school and high school students. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(6), 1068.
- Kalmus, V. (2015). Standardiseeritud kontentanalüüs. Külastatud aadressil: <https://samm.ut.ee/kontentanalyyis/>
- Kowalski, R. M., Giumetti, G. W., Schroeder, A. N., & Lattanner, M. R. (2014). Bullying in the digital age: a critical review and meta-analysis of cyberbullying research among youth. *Psychological Bulletin*, 140(4), 1073.
- Kurki-Kangas, L., Marttunen, M., Fröjd, S., & Kaltiala-Heino, R. (2019). Sexual orientation and bullying involvement in adolescence: The role of gender, age, and mental health. *Journal of School Violence*, 18(3), 319-332.

- Kuusk, K. (2022). Koolikiusamise liigid, kiusamise kõrvalseisjad ja kiusamise võimalikud lahendused gümnaasiumiõpilaste hinnangul. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Kõiv, K. (2006). Käitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanema poolt. Tartu: OÜ Vali Press trükikoda.
- Kõiv, K. (2022). Attachment Styles of Different Groups of Vocational Learners in Bullying Behavior. In A. Güneyli & F. Silman (Eds.) *European Proceedings of International Conference on Education and Educational Psychology* (pp. 27-36). European Publisher.
- Kõiv, K., Leilop, L. (2023). Vocational school dropouts' perspective of dropout risk and protective factors. In: C. Prancana & M. Wang (Ed.). *Psychological Applications and Trends 2023*. (576–580). inScience Press.
- Lapse õiguste konventsioon*. (1991). Riigi Teataja II 1996,16,56.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/24016#>
- Malecki, C. K., Demaray, M. K., Smith, T. J., & Emmons, J. (2020). Disability, poverty, and other risk factors associated with involvement in bullying behaviors. *Journal of School Psychology, 78*, 115-132.
- Naruskov, K., & Luik, P. (2015). Küberkiusamise fenomeni tajumine Eesti õpilaste seas: sooline võrdlus kiusamise kriteeriumite ja liikide alusel. Eesti Haridusteaduste Ajakiri. *Estonian Journal of Education, 3*(2), 186-215.
- Olweus, D. (1999). *Sweden*. In P. K. Smith, Y. Morit, J. Junger-Tas, D. Olweus., R. Catalano & P. Slee (Eds.), *The nature of school bullying: A cross-national perspective* (pp. 7–27). London and New York: Routledge.
- Pikas, A. (2002). New developments of the shared concern method. *School Psychology International, 23*(3), 307-326.
- Pikksööt, J., Oja, L. (2023). *Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring*. Tervise Arengu Instituut.
- Puksand, H., Kraav, T., Jukk, H., Henno, I., Lindemann, K., Täht, K., Konstaabel, K., Lorenz, B., Kitsing, M. (2023). Õpilaste eluga rahulolu ja heaolu koolis. *Pisa 2022 Eesti tulemused*. 99-110.
- Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: Implications for interventions. *Journal of Adolescence, 22*(4), 453-459.

- Seligman, M. E. P., R. M. Ernst, J. Gillham, K. Reivich, and M. Linkins (2009). 'Positive education: positive psychology and classroom interventions'. *Oxford Review of Education* 35/3: 293–311.
- Sharp, S., & Smith, P. K. (2004). Mis on kiusamine? Sharp, S., & Smith, P. K. (toim). *Võitlus koolikiusamisega: juhised turvalise koolikeskkonna loomiseks* (lk 13-16). El. Paradiso.
- Siliksaar, K. (2021). *Kiusamis- ja ohvrikäitumise sagedus kutsekooli õppijate hinnangul*. Publitseerimata magistritöö. Tartu Ülikool.
- Sisask, M., Konstabel, K., Pärna, K., Kutsar D., Tiidenberg, K.; Sooväli-Sepping, H. (Toim.) (2023). Eesti inimarengu aruanne 2023. Vaimne tervis ja heaolu (1–384). Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.
- Sullivan, K., Sullivan, G., Cleary, M., Craig, W., Pepler, D., & Krondel, K. (2004). *Kiusamine koolis: Mis see on ja kuidas sellega toime tulla*. Atlex.
- Šmigelskas, K., Vaičiūnas, T., Lukoševičiūtė, J., Malinowska-Ciešlik, M., Melkumova, M., Movsesyan, E., & Zaborskis, A. (2018). Sufficient social support as a possible preventive factor against fighting and bullying in school children. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(5), 870.
- Tang, J. J., Yu, Y., Wilcox, H. C., Kang, C., Wang, K., Wang, C., ... & Chen, R. (2020). Global risks of suicidal behaviours and being bullied and their association in adolescents: School-based health survey in 83 countries. *EClinicalMedicine*, 19.
- Treial, K. (2016). KiVa kiusamisvastase programmi prooviuuring Eestis: kaheaastase klaster-randomiseeritud kontrollkatse tulemused. *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 4(2), 191.
- Weinreich, L., Haberstroh, S., Schulte-Körne, G., & Moll, K. (2023). The relationship between bullying, learning disorders and psychiatric comorbidity. *BMC psychiatry*, 23(1), 1-13.
- Xu, S., Ren, J., Li, F., Wang, L., & Wang, S. (2022). School bullying among vocational school students in China: Prevalence and associations with personal, relational, and school factors. *Journal of Interpersonal Violence*, 37(1-2), NP104-NP124.
- Young, S. (1998). The support group approach to bullying in schools. *Educational Psychology in Practice*, 14(1)

Lisad

Lisa 1. Küsimustik

1. Missugused kutsekoolis õppivate noorte vahelise kiusamise vormid on Sulle teada? *Palun täida tabel!*

Kiusamise vormid	Kas oled teadlik? Jah vastuse korral tee ristike.	Kas ise oled kokku puutunud? Jah vastuse korral tee ristike.	Kas oled sellist käitumist pealt näinud? Jah vastuse korral tee ristike.	Kas pead seda kiusamise vormi tõsiseks? Jah vastuse korral tee ristike.
Füüsiline kiusamine (n löömine, jala taha panemine)				
Verbaalne kiusamine (n hirmutamine, solvamine)				
Otsene mitteverbaalne kiusamine (n. ebaviisakate liigutuste, grimasside, žestide tegemine)				
Kaudne mitteverbaalne kiusamine (tõrjumine, mittekaasamine)				
Vara kahjustamine (n isiklike asjade äravõtmine, lõhkumine)				
Küberkiusamine (elektrooniliste vahendite abil)				

2. Kirjelda kutsekoolis õppivate noorte vahelise kiusamise puhul kõrvalseisjate rolle. Palun täida tabel ja anna hinnang välja pakutud skaalal:

0- ei ole kokku puutunud; 1-väga harva; 2 – harva; 3- mõnikord; 4- sageli, 5 – väga sageli

Kiusamise kõrvalseisja käitumise kirjeldus	Kas oled teadlik? Jah vastuse korral tee ristike.	Kui sageli Sa ise oled nii käitunud? Anna hinnang välja pakutud skaalal. Märki sagedus numbriga.	Kui sageli Sa oled sellist käitumist pealt näinud? Anna hinnang välja pakutud skaalal. Märki sagedus numbriga.
Toetatakse ja aidatakse kiusajat, et kiusamine toimuks. Julgustatakse kiusajat kiusama.			
Nähakse kiusamist pealt ja toetatakse kiusamist (n naerdakse kiusajaga kaasa, antakse verbaalset tagasisidet), aga ei sekkuta.			
Nähakse kiusamist pealt, kuid hoitakse eemale; ei aidata kiusamisele kaasa, aga samas ei võta ka midagi ette.			
Toetatakse ja aidatakse kiusatavat; astutakse kiusatava kaitseks välja.			
<i>Soovid omalt poolt midagi lisada.</i>			

3. Kirjuta vabas vormis oma arvamus vähemalt kahe lausega! Ette tänades!

Mis on Sinu arvates parim lahendus, et kiusaja ei kiusaks teisi kutsekoolis?

1.....

2.....

Mis on Sinu arvates parim lahendus, et kiusatav ei langeks eakaaslaste kiusamise alla kutsekoolis?

1.....

2.....

Mis on Sinu arvates parim lahendus, et eakaaslased ei toetaks kiusajat kutsekoolis?

1.....

2.....

Mis on Sinu arvates parim lahendus, et eakaaslased ei jääks ükskõikseks nähes pealt kiusamist kutsekoolis?

1.....

2.....

Mis on Sinu arvates parim lahendus, et eakaaslased läheksid kiusatavale appi kiusamise korral kutsekoolis?

1.....

2.....

Soovid omalt poolt midagi lisada või kommenteerida, siis selleks on võimalus! Aitäh ette!

Aitäh arvamusavalduste ja koostöö eest!

Lisa 2. Kutsekooli õppurite teadlikkus kiusamisest kutsekoolis

Kiusamise vormid	Jah, olen		Ei, ei ole		Kokku	
	n	%	n	%	n	%
Füüsiline kiusamine	85	65,89%	44	34,11%	129	100%
Verbaalne kiusamine	97	75,19%	32	24,81%	129	100%
Otsene mitteverbaalne kiusamine	83	64,34%	46	35,66%	129	100%
Kaudne mitteverbaalne kiusamine	89	68,99%	40	31,01%	129	100%
Vara kahjustamine	77	59,69%	52	40,01%	129	100%
Küberkiusamine	88	68,22%	41	31,78%	129	100%

Lisa 3. Kutsekoolis õppivate noortevahelise kiusamise vormide teadlikkus. χ^2 testi väärtused ja olulisuse nivoo kiusamise liikide paariviisilises võrdluses

Kiusamise liigid		Verbaalne	Otsene mitteverbaalne	Kaudne mitteverbaalne	Vara kahjustamine	Küberkiusamine
Füüsiline	χ^2	2,68	0,07	0,23	1,06	0,16
	p	0,1	0,79	0,63	0,3	0,69
Verbaalne	χ^2		3,62	1,23	7,06	1,55
	p		0,05	0,27	0,01	0,21
Otsene mitteverbaalne	χ^2			0,63	0,58	0,43
	p			0,43	0,44	0,51
Kaudne mitteverbaalne	χ^2				0,65	0,41
	p				0,42	0,52
Vara kahjustamine	χ^2					2,03
	p					0,15

Lisa 4. Kutsekooli õppurite kogemus seoses kiusamisega

Kiusamise vormid	Jah, olen kokku puutunud		Ei, ei ole kokku puutunud		Kokku	
	n	%	n	%	n	%
Füüsiline kiusamine	39	30,23%	90	69,77%	129	100%
Verbaalne kiusamine	67	51,94%	62	48,06%	129	100%
Otsene mitteverbaalne kiusamine	39	30,23%	39	69,77%	129	100%
Kaudne mitteverbaalne kiusamine	51	39,53%	51	60,47%	129	100%
Vara kahjustamine	26	20,16%	26	79,84%	129	100%
Küberkiusamine	30	23,26%	30	76,74%	129	100%

Lisa 5. Kutsekooli õppurite kogemus kiusamise liikidest eakaaslaste vahel, χ^2 testi väärtused ja olulisuse nivoo kiusamise liikide paariviisilises võrdluses

Kiusamise liigid		Verbaalne	Otsene mitteverbaalne	Kaudne mitteverbaalne	Vara kahjustamine	Küberkiusamine
Füüsiline	χ^2	12,55	0	2,46	3,48	1,6
	p	0,001	0,92	0,17	0,06	0,2
Verbaalne	χ^2		12,55	3,99	28,27	22,62
	p		0,01	0,05	0,01	0,01
Otsene mitteverbaalne	χ^2			2,46	3,48	1,6
	p			0,12	0,06	0,21
Kaudne mitteverbaalne	χ^2				11,57	7,94
	p				0,01	0,01
Vara kahjustamine	χ^2					0,4
	p					0,21

Lisa 6. Kutsekooli õppurite kogemus seoses kiusamise pealtnägemisega kutsekoolis

Kiusamise vormid	Jah, olen pealt näinud		Ei, ei ole pealt näinud		Kokku	
	n	%	n	%	n	%
Füüsiline kiusamine	56	43,41%	73	56,59%	129	100%
Verbaalne kiusamine	91	70,54%	38	29,46%	129	100%
Otsene mitteverbaalne kiusamine	66	51,16%	63	48,84%	129	100%
Kaudne mitteverbaalne kiusamine	74	57,36%	55	42,64%	129	100%
Vara kahjustamine	61	47,29%	68	52,71%	129	100%
Küberkiusamine	51	39,53%	78	60,47%	129	100%

Lisa 7. Kutsekooli õppurite kogemus seoses kiusamise pealtnägemisega kiusamise liikidest eakaaslaste vahel, χ^2 testi väärtused ja olulisuse nivoo kiusamise liikide paariviisilises võrdluses

Kiusamise liigid		Verbaalne	Otsene mitteverbaalne	Kaudne mitteverbaalne	Vara kahjustamine	Küberkiusamine
Füüsiline	χ^2	19,37	1,56	5,02	0,4	0,4
	p	0,01	0,21	0,03	0,53	0,53
Verbaalne	χ^2		10,17	4,9	14,41	25,06
	p		0,01	0,03	0,01	0,01
Otsene mitteverbaalne	χ^2			1,0	0,39	3,52
	p			0,32	0,53	0,06
Kaudne mitteverbaalne	χ^2				2,62	8,21
	p				0,11	0,01
Vara kahjustamine	χ^2					1,58
	p					0,21

Lisa 8. Kutsekooli õppurite hinnang kiusamise liikide tõsiseks pidamisele

Kiusamise vormid	Jah, pean tõsiseks		Ei, ei pea tõsiseks		Kokku	
	n	%	n	%	n	%
Füüsiline kiusamine	99	76,74%	30	23,26%	129	100%
Verbaalne kiusamine	92	71,32%	37	26,28%	129	100%
Otsene mitteverbaalne kiusamine	53	41,09%	76	58,91%	129	100%
Kaudne mitteverbaalne kiusamine	68	52,71%	61	47,58%	129	100%
Vara kahjustamine	96	74,42%	33	25,58%	129	100%
Küberkiusamine	88	68,22%	41	31,78%	129	100%

Lisa 9. Kutsekooli õppurite hinnang kiusamise liikide tõsidusest eakaaslaste vahel, χ^2 testi väärtused kiusamisliikide paariviisilises võrdluses

Kiusamise liigid		Verbaalne	Otsene mitteverbaalne	Kaudne mitteverbaalne	Vara kahjustamine	Küberkiusamine
Füüsiline	χ^2	0,99	33,88	16,31	0,19	2,35
	p	0,32	0,01	0,01	0,66	0,13
Verbaalne	χ^2		23,94	9,48	0,31	0,29
	p		0,01	0,01	0,58	0,59
Otsene mitteverbaalne	χ^2			3,5	29,37	19,16
	p			0,06	0,01	0,01
Kaudne mitteverbaalne	χ^2				13,12	6,49
	p				0,01	0,01
Vara kahjustamine	χ^2					1,21
	p					0,27

Lisa 10. Kutsekooli õppurite teadlikkus kõrvalseisja rollidest

Kiusamise käitumise kirjeldus	Jah, olen teadlik		Ei, ei ole teadlik		Kokku	
	N	%	N	%	n	%
Toetatakse ja julgustatakse kiusajat, et kiusamine toimuks (Õhutaja)	93	72,09%	36	27,91%	129	100%
Nähakse kiusamist pealt ja toetatakse kiusamist (Kaasamineja)	102	79,07%	37	20,93%	129	100%
Nähakse kiusamist pealt, kuid hoitakse eemale (Teadlik eemalehoidja)	100	77,52%	29	22,48%	129	100%
Toetatakse ja aidatakse kiusatavat, astutakse kaitseks välja (Teadlik kaitsja)	91	70,54%	38	29,46%	129	100%

Lisa 11. Kutsekooli õpilaste teadlikkus kõrvalseisjate rollidest eakaaslaste vahel, χ^2 testi väärtused kõrvalseisjate rollide paariviisilises võrdluses

Roll		Kaasamineja	Teadlik eemalehoidja	Teadlik Kaitsja
Õhutaja	χ^2	1,7	1,01	0,08
	P	0,19	0,32	0,78
Kaasamineja	χ^2		0,09	2,49
	P		0,76	0,11
Teadlik eemalehoidja	χ^2			1,63
	P			0,2

Lisa 12. Erinevate koolikiusamise kõrvalseisja rollide kogemuse sageduse keskmised, *t*-statistiku väärtused ja olulisuse määrad

Kõrvalseisja rollid	Õhutaja	Kaasajooksik	Teadlik eemalehoidja	Teadlik kaitsja
M	0,66	0,91	1,22	1,87
Õhutaja	<i>t</i>	1,80	3,42	7,07
	<i>p</i>	0,04	0,01	0,00
Kaasajooksik	<i>t</i>		1,78	5,36
	<i>p</i>		0,04	0,01
Teadlik eemalehoidja	<i>t</i>			3,33
	<i>p</i>			0,01

Lisa 13. Erinevate koolikiusamise kõrvalseisja rollide pealtnägemise kogemuse sageduse keskmised, *t*-statistiku väärtused ja olulisuse määrad

Kõrvalseisja rollid	Õhutaja	Kaasajooksik	Teadlik eemalehoidja	Teadlik kaitsja
M (SD)	2,02	2,38	2,20	1,61
Õhutaja	<i>t</i>	1,86	0,93	2,42
	<i>p</i>	0,03	0,18	0,01
Kaasajooksik	<i>t</i>		0,92	4,27
	<i>p</i>		0,18	0,01
Teadlik eemalehoidja	<i>t</i>			3,32
	<i>p</i>			0,01

Lisa 14. Lahenduste, et kiusajad ei kiusaks teisi kutsekoolis kategooriate ja alamkategooriate esinemissagedused

Kategooria	Alamkategooriad	Mainingute arv	Esinemissageduste protsent
Kiusajad	Kiusajaga rääkimine, et muuta käitumist ja hoiakuid	97	75%
	Karistamine sh. stipendiumist ilma jätmine	40	31%
	Karistamine sh. stipendiumist ilma jätmine	18	14%
	Kiusaja enesekohaste oskuste arendamine – perspektiivi võtmine	14	11%
	Kiusajaga rääkimine, et välja selgitada kiusamise põhjused	13	10%
	Karistamine: Koolist väljaviskamine	12	9%
Kiusamise ennetamine	Teadlikkus kiusamisest: loengud, rääkimine	54	42%
	Teadlikkus kiusamisest: loengud, rääkimine	27	21%
	Sallivus ja ühtsuse kujundamine grupis/klassis	9	7%
	Järelevalve	9	7%
	Õpilaste ja õpetajate head suhted ja abi õpilastele	5	4%
Kõrvalseisjad	Noorte vaba aja sisustamine	4	3%
		4	3%
		37	29%

	Kiusamisega mitte kaasa minemine, kiusamise vältimine, kaaslaste tegevus	18	14%
	Kiusatavale appi minemine	16	12%
	Vastuagressioon kiusajale	3	2%
Täiskasvanute kaasamine		21	16%
	Täiskasvanute (õpetajate, juhtkonna) teavitamine kiusamise juhtudest	13	10%
	Tugispetsialistide poole pöördumine	8	6%
Ohver		12	9%
	Ohvri kehtestamisoskused, ohver aitab ennast ise	12	9%
Kiusamine kestab		9	7%
	Kiusamise kestab, ei saa midagi teha	9	7%

Lisa 15. Lahenduste, et kiusatav ei langeks eakaaslaste kiusamise alla, kategooriate ja alamkategooriate esinemissagedused

Kategooria	Alamkategooriad	Mainingute arv	Esinemissageduste protsent
Ohvri tõhusad oskused		76	59%
	Luu sõprussuhteid	21	16%
	Enesekehtestamisoskus	20	16%
	Vastuhakkamine kiusamisele	8	6%
	Teistest mitte erineda	8	6%
	Rahulikuks jäämine, naljaga võtmine, mitteagressiivselt käitumine	6	5%
	Hoia kiusajast eemale, ignoreeri	5	4%
	Mitte ise alustada kiusamist	5	4%
	Räägib kiusajaga	3	2%
Abi ohvrile		37	29%
	Ohvrile tõhusate oskuste õpetamine: tõhusad suhtlemisoskused / kehtestamisoskused	22	17%
	Toetamine	13	10%
	Ohvri enesekohaste oskuste õpetamine: enesekindluse, enesehinnangu tõstmine, ei-ütlemise oskus	1	1%
	Julgustada ohvrit rääkima kiusamisest	1	1%
Kiusamise ennetus: positiivne koolikliima/grupikliima ja järelevalve		21	16%
	Positiivse ja sidusa grupikliima loomine	8	6%
	Positiivne koolikliima (ja kiusamise märkamise ja teavitustöö koolis	5	4%
	Järelevalve õpetajate poolt	4	3%
	Üksteise abistamine	4	3%
Teadlikkuse tõstmine kiusamisest rühmas/klassis		17	13%
	Teadlikkuse tõstmine kiusamisest klassis	10	8%
	Kiusamisest teada andmine/teavitamine klassis, tunnis	7	5%
Kõrvalseisjate abi		16	12%
	Sekkumine	8	6%
	Kiusamisest teatamine	8	6%
Ohvri karakteristikud		12	9%
	Ohver on ise süüdi, ei tohiks anda põhjust	7	5%
	Ohvri välimus, hügieeniprobleemid	5	4%
Täiskasvanute kaasamine ja abi		11	9%

	Täiskasvanute/õpetaja/psühholoogi teavitamine	8	6%
	Lapsevanemate informeerimine, kaasamine	3	2%
Kiusaja puhul sekkumine	Agressioonile vastu agressiooniga vastamine	7	5%
	Kiusaja karistamine, distsiplineerimine, koolist eemaldamine	4	3%
Hoiak: kiusamine ei kao		3	2%
Kiusaja karakteristikud	Kiusamine oli, on ja jääb.	6	5%
		6	5%
		2	2%
	Kiusamise põhjuste väljaselgitamine	2	2%
Ohvri puhul sekkumine		1	1%
	Ohver vahetab kooli	1	1%

Lisa 16. Lahenduste, et eakaaslased ei toetaks kiusajat kutsekoolis, kategooriate ja alamkategooriate esinemissagedused.

Kategooria	Alamkategooriad	Mainingute arv	Esinemissageduste protsent
Teadlikkuse tõstmine kiusamisest ja järelevalve		66	51%
	Kiusamist tauniva hoiaku kujundamine, nulltolerants	30	23%
	Selgitada kiusamise tagajärgi klassis	16	12%
	Avalik arutelu klassi ja kooli tasandil	6	5%
	Hoiakute muutmine seoses kiusamisega: erinevuste aktsepteerimine	6	5%
	Ennetus- ja teavitustöö erinevatel tasanditel- indiviid, klass, kool	6	5%
Kiusaja		60	47%
	Kiusaja karistamine, noomimine, kõrvaldamine	24	19%
	Oskuste õpe: teise(ohvri) perspektiivi asetamine	11	9%
	Sotsiaalsete oskuste ja väärtuste arendamine perekonnas	9	7%
	Kiusamise puhul vastuagressioon	7	5%
	Tugisüsteem (psühholoog, lastekaitse) ja huvitegevused kiusajale	5	4%
	Kiusamise põhjuste selgitamine	4	3%
Kõrvalseisjad		58	45%
	Kiusaja mittetoetamine, ignoreerimine	15	12%
	Ohvri toetamine eakaaslaste poolt	14	11%
	Kõrvalseisjate kiusamisega seotud negatiivsete tagajärgede selgitamine	11	9%
	Eakaaslaste sekkumine, abi palumine	8	6%
	Eakaaslaste teatamine kiusamisest	6	5%
	Kõrvalseisjate karistamine, kes toetavad kiusamist	3	2%
	Kõrvalseisjate premeerimine kiusamisest teatamisel	1	1%
Lahendused puuduvad		12	9%
	Kiusamine kestab, lahendusi ei ole	12	9%
Ohver		3	2%
	Ohvri tõhusad oskused (kehtestamine, eemaldumine)	3	2%
Õpetajate sekkumine		2	2%
	Õpetajate otsene sekkumine	2	2%

Lisa 17. Lahenduste, et eakaaslased ei jääks ükskõikseks nähes pealt kiusamist kutsekoolis kategooriate ja alamkategooriate esinemissagedused

Kategooriad	Alamkategooriad	Mainingute arv	Esinemis-sageduste protsent
Teadlikkuse tõstmine kiusamisest			48%
	Teadlikkuse tõstmine: selgitamine, rääkimine, loengud kiusamisest ja tagajärgedest	52	40%
	Kiusamisest teavitamine (õpetaja, politsei, vanemad)	10	8%
Kõrvalseisjad		59	46%
	Ohvri kaitsmine, aitamine, sekkumine kiusamise korral	29	22%
	Ohvri märkamine ja julgustamine ohvrile appi minema	17	13%
	Kõrvalseisjate tunnustamine, premeerimine kiusamise sekkumisel	13	10%
Kiusaja		28	22%
	Oskuste õpe: teise perspektiivi võtmine	19	15%
	Kiusamise põhjused, kodused põhjused	7	5%
	Karistamine	2	2%
Kiusamise ennetus: positiivne grupikliima ja järelevalve		16	12%
	Grupi/klassi ühtsuse suurendamine	9	7%
	Õpetada empaatiat ja sõbralikkust	6	5%
	Järelevalve, kaamerad, karistused	1	1%
Ohver		5	4%
	Enesekohased oskused: kehtestamine, suhtlemisoskus (eneseavamine)	5	4%
Lahendus puudub		5	4%
	Kiusamine kestab, lahendusi pole	5	4%

Lisa 18. Lahenduste, et eakaaslased läheksid kiusatavale appi kiusamise korral kutsekoolis kategooriate ja alamkategooriate esinemissagedused

Kategooriad	Alamkategooriad	Mainingute arv	Esinemis-sageduste protsent
Kiusamise ennetus: positiivne grupikliima, järelevalve		44	34%
	Hoolivus, mõistmine, ühtsustunne grupis/koolis, koostöö	19	15%
	Sõprussuhete loomine ja õhutamine	14	11%
	Kiusamisvastaste hoiakute süvendamine	7	5%
	Eakaaslaste positiivne eeskuju	3	2%
	Järelevalve	1	1%
Kõrvalseisjad		42	33%
	Julgustada ohvrit märkama, ohvrile appi minema, sekkuma	24	19%
	Tunnustus, preemiad kiusamisse sekkumisel	17	13%
	Kiusaja mittetoetamine	1	1%
Teadlikkuse tõstmine kiusamisest		27	21%
	Selgitus, loengud, kiusamisest rääkimine	23	18%
	Kiusamise avalikustamine	4	3%

Teiste kaasamine	Täiskasvanute (õpetaja, vanemad)poolne abi ja sekkumine	12	9%
	Vanemate õpilaste kaasamine	2	2%
Kiusaja	Kiusamise põhjused: kodune kasvatus ja väärtused kodus	5	4%
	Kiusajaga rääkimine	4	3%
	Kiusaja karistamine	3	2%
Kiusaja ja ohvri oskuste õpetamine	Oskuste õpe: teise perspektiivi võtmine	11	9%
Ohver	Kehtestamisoskused ja enese eest seismine	7	5%
Lahendus puudub	Kiusamine kestab, lahendusi pole	1	1%

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, *Loore Kreem*,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „*Koolikiusamise liigid; kiusamise kõrvalseisjad ja kiusamise võimalikud lahendused kutsekooli õpilaste hinnangul*“, mille juhendaja on *kaasprofessor Kristi Kõiv*, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Loore Kreem

14.05.2024